

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

L. Bartko, Dve výročia Štefana Tóbika ■ F. Kočiš, Spisovná slovenčina a sakrálne texty ■ M. Majtán, Priezviská *Ruttkay* a *Ostrolucký* (Poznámky ku genealogickému výskumu)

DISKUSIE A ROZHĽADY

L. Dvonč, Znova o pravidle o rytmickej krátení v spisovnej slovenčine (1)

SPRÁVY A RECENZIE

Podujatie s interdisciplinárnym a špecificky ľudským rozmerom. M. Šimková ■ O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovanských jazykov. F. Kočiš ■ Slováci na Zakarpatskej Ukrajine. Ľ. Sičáková

KRONIKA

Významné životné jubileum Konštantína Palkoviča. I. Ripka ■ Súpis prác Konštantína Palkoviča za roky 1989 – 1998. L. Dvonč ■ Životné jubileum PhDr. Antona Bujalku. F. Kočiš ■ Súpis prác Antona Bujalku za roky 1956 – 1996. L. Dvonč

ROZLIČNOSTI

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka
orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR

Ivor Rípk a

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Silvia Duchková

REDAKČNÁ RADA

Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj Dolník, Silvia Duchková, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Eugen Jóna, Rudolf Krajčovič, Ema Krošláková, Milan Majtán, Jozef Mlacek, Slavomír Ondrejovič, Matej Považaj, Ivor Rípk a, František Ruščák, Miloslava Sokolová

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

OBSAH

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- L. Bartko, Dve výročia Štefana Tóbika
.....
257
- F. Kočiš, Spisovná slovenčina a sakrálne texty
.....
268
- M. Majtán, Priezviská *Ruttkay* a *Ostrolucký* (Poznámky ku
genealogickému výskumu)
.....
272

DISKUSIE A ROZHĽADY

- L. Dvonč, Znova o pravidle o rytmickom krátení v spisovnej
slovenčine (1)
.....
279

SPRÁVY A RECENZIE

- Podujatie s interdisciplinárnym a špecificky ľudským rozme-
rom. M. Šimková
.....
292

O prekladoch Biblie do slovenčiny a do iných slovan- ských jazykov. F. K o č i š	<i>E. Téry – Téryho chata – Térinka. J. Jacko</i>
.....	.....
.....	.....
295	320
Slováci na Zakarpat- skej Ukrajine. L. S i č á k o v á	
.....	
.....	
301	
KRONIKA	
Významné životné jubileum Kon- štantina Pa- lkoviča. I. R i p - k a	
.....	
.....	
305	
Súpis prác Konštantí- na Palkoviča za roky 1989 – 1998. L. D v o n ě	
.....	
.....	
307	
Životné jubileum PhDr. Antona Bujalku. F. K o č i š	
.....	
.....	
315	
Súpis prác Antona Bujalku za roky 1956 – 1996. L. D v o n ě	
.....	
.....	
317	
ROZLIČNOSTI	

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 64 – 1999
ČÍSLO 6

Klára Buzássyová

Z KONCEPČNEJ A REALIZAČNEJ PROBLEMATIKY NOVÉHO VÝKLADOVÉHO SLOVNÍKA SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA*

BUZÁSSYOVÁ, K.: Problems on Conception and Realization of a New Explanatory Dictionary of the Slovak Language. *Slovenská reč*, 64, 1999, No. 6, pp. 321 – 331. (Bratislava)

The author in her's paper presents the conception of explanatory dictionary of contemporary Slovak which is currently elaborating at Ľudovít Štúr Linguistic Institute of the Slovak Academy of Sciences. It will be the largest multi-volumed dictionary (200 000 entries) prepared on the basis of combined material: (classical) lexical card-index together with corpus of the Slovak language texts. The starting point of contemporary Slovak language are the forties of twentieth century.

V Jazykovednom ústave Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied (JÚLŠ SAV) sa po vypracovaní a vydaní jednozväzkového výkladového slovníka súčasnej slovenčiny (Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková, 1. vyd. 1987; 3., doplnené a prepracované vyd. 1997; ďalej KSSJ) a vydaní Synonymického slovníka slovenčiny (1995; red. M. Pisárčiková), ale už dávnejšie predtým v rámci (jednojazyčnej) lexikografie v oblasti súčasného jazyka stalo osobitne naliehavou úlohou vypracovať nový rozsiahlejší výkladový slovník súčasnej slovenčiny. Potreba takéhoto slovníka sa v odbornej aj širšej kultúrnej verejnosti pociťuje už veľmi dlhý čas vzhľadom na to, že jeho typovo najbližší predchodca, šesťzväzkový Slovník slovenského jazyka (1959 – 1968; red. Š. Peciar; ďalej SSJ), nevyšiel nikdy v reedícii. Rozbehnutím prác na novom výkladovom slovníku sa vytvorili prvé predpoklady na odstránenie takmer tridsaťročného vakuu vo vydávaní (jednojazyčných) výkladových slovníkov slovenčiny väčšieho rozsahu, ktoré existuje na slovenskom knižnom trhu.

---

* Štúdiá vznikla v rámci grantového projektu VEGA č. 2/5065/99.

Koncepciu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (ďalej SSSJ) vypracovala K. Buzássyová za príspevku ďalších členov riešiteľského kolektívu¹ v rámci grantovej úlohy riešenej v rokoch 1992 – 1994. S koncipovaním hesiel pripravovaného 1. zväzku SSSJ (A – H) sa okrem pokusných hesiel začalo od r. 1995, najmä potom, čo pôvodný riešiteľský kolektív posilnili lexikografky – spoluautorky Veľkého slovensko-ruského slovníka (6 zväzkov 1979 – 1995; red. E. Sekaninová). V súčasnosti pracuje na SSSJ spolu jedenásť pracovníčok (z toho tri s časťou kapacity).² Pri vypracovaní koncepcie nového slovníka autori využili aj podnety z referátov a diskusií na lexikologicko-lexikografických seminároch, ktoré prebiehali v JÚLEŠ SAV intenzívne poldruha roka ako istá predpríprava na prácu na chystanom slovníku. Táto prípravná fáza bola potrebná vzhľadom na generačnú obmenu pracovníka.

V koncepcii SSSJ sa predpokladajú tieto základné charakteristiky zamýšľaného slovníka:

1.1. Cieľom slovníka je ukázať bohatstvo slovnej zásoby súčasného slovenského jazyka v reprezentatívnom výbere, v komplexnosti s vhodnými výkladmi významu heslových lexikálnych jednotiek (LJ) so zachytením ich funkčného rozvrstvenia a komunikačnej diferenciacie a s bohato doloženými typickými voľnými a viazanými spojeniami.

1.2. Rozsah SSSJ. – Typovo ide o stredný (až veľký) slovník, pri plánovanom rozsahu približne 200 000 slov spracovaných (so štruktúrovanou významovou stavbou a s početnými príkladmi lexikálnej aj syntaktickej spájateľnosti) v šiestich zväzkoch bude mať SSSJ najmenej o tretinu väčší rozsah, ako mal jeho predchodca SSJ. Autorkám ide o to, aby pripravované lexikografické dielo výberom slov, spôsobom ich výkladu a dokumentačnou hodnotou zachytených výrazov a lexikálnej spájateľnosti adekvátne spĺňalo pre adresáta, t. j. hlavne pre slovenských používateľov, ale v druhom pláne aj pre záujemcov o slovenčinu ako cudzí jazyk, všetky zamýšľané ciele a funkcie: vedecko-poznávaciu, národnoreprezentatívnu a kultúrnoreprezentatívnu, informačnú, normatívnu aj jazykovovýchovnú.

---

¹ Na vypracovaní koncepcie slovníka Slovník súčasného slovenského jazyka 1. Koncepcia; Slovník súčasného slovenského jazyka. 2. Inštrukcie (interný materiál JÚLEŠ SAV) sa podieľali K. Buzássyová (vedúca kolektívu riešiteľov), J. Bosák, M. Nábělková, E. Nemcová, E. Pícha, A. Oravcová, J. Šikra a M. Šimková.

² V súčasnosti autorský kolektív SSSJ tvoria tieto pracovníčky Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV: K. Buzássyová (vedúca autorského kolektívu; hlavná redaktorka), E. Balážová, M. Čierna, B. Holičová, A. Oravcová, M. Petrufová, E. Porubská, A. Šebestová, M. Zamborová. Časťou svojej kapacity spolupracujú na SSSJ M. Nábělková a M. Šimková (M. Šimková zabezpečuje aj prepojenie projektu SSSJ s projektom Korpus textov slovenského jazyka. II. etapa.) Neodmysliteľným spolupracovníkom tohto počítačovo spracúvaného slovníka je od samého začiatku Ing. V. Benko.

1.3. Časová hranica, od ktorej sa čerpá dokladový materiál: SSSJ je slovníkom súčasného jazyka. Aby slovník adekvátne zodpovedal tomuto svojmu určeniu, autori pokladali za potrebné rešpektovať aj isté osobitosti a zložitosti vývinu slovenčiny v 20. storočí. Tie majú svoj odraz v relatívne všeobecne prijímanom poznatku o periodizácii dejín spisovného jazyka. Za obdobie súčasnej slovenčiny v súlade s tým počítame aj vo vzťahu k SSSJ obdobie od 40. rokov 20. storočia. Tento medzník rešpektuje spätosť vývinu jazyka s vývinom spoločnosti (súvisí s uznaním osobitosti slovenského národa nielen v etnickom a kultúrnom, ale aj v politickom zmysle), je však podopretý aj faktmi vnútrojazykovej povahy. Od 40. rokov sa výrazne prehĺbila funkčná diferenciácia slovenčiny, slovenčina začala naplno fungovať aj v odbornej a administratívnej komunikačnej sfére (Ružička, 1970). V pripravovanom slovníku sa pojem súčasný jazyk relativizuje aj vzhľadom na časové rozpätia, ktoré sa uplatnili v SSJ a v KSSJ, aby sa zabezpečila vhodná nadväznosť. Vyše 50-ročné obdobie sa pokladá za vhodné aj preto, aby v princípe synchronny opis mal aj istú časovú hĺbku a aby slovník zachytával synchronnu, ale do istej miery aj vývinovú dynamiku.³ Táto otázka môže byť predmetom diskusie. Na porovnanie možno uviesť, že v úvahách o analogickom novom veľkom slovníku súčasnej poľštiny sa rátalo s poľštinou druhej polovice tohto storočia, teda s obdobným rozpätím 50 rokov (Wokół Słownika wspólnego języka Polskiego, 1988, s. 9 – 19). Podľa J. Filipca (1995, s. 17) dynamicky chápaný súčasný český jazyk neznamena len materiál 80. a 90. rokov, ale napr. na úseku krásnej literatúry materiál od r. 1945, v niektorých prípadoch aj starší.

1.4. Materiálová základňa. – SSSJ sa vypracúva na základe kombinovanej materiálovej základne: excerpty tradičnej lexikálnej kartotéky a elektronická kartotéka – korpus textov slovenského jazyka,⁴ ktorý sa priebežne s prácou na pripravovanom slovníku buduje v JÚLŠ SAV.

1.5. Z oblasti makroštruktúry SSSJ, teda jeho celkového usporiadania treba spomenúť, že heslové slová obsahujú všetky relevantné informácie potrebné pre tento typ slovníka, ktoré podávajú iné moderné slovníky: foneticko-fonologickú charak-

---

³ V zhode s J. Kořenským (1995) zastávame názor, že v jazyku, ktorý za isté časové rozpätie prekoná výraznejšie zmeny v diapazóne komunikatívnych funkcií, isté zmeny sa nevnímajú ako „iba“ synchronna dynamika, ale ako vývinová zmena. Slovenčina 20. storočia je takýmto jazykom (Buzássyová, 1999, s. 218).

⁴ Listková lexikálna kartotéka JÚLŠ SAV sa v posledných desaťročiach (pred rokom 1991) popri beletrii obohacovala vo väčšej miere aj o excerpty z odborných a publicistických textov. Metodika budovania korpusu textov slovenského jazyka (vypracovaná na základe skúseností z tvorby korpusov v zahraničí) zabezpečuje, aby v korpuse boli vo vhodných proporciách zastúpené súbory textov rozličných komunikačných sfér a žánrov (Jarošová, 1993). Korpus textov v JÚLŠ zatiaľ neobsahuje texty v dostatočnej rozmanitosti; jeho rozsah dosiahol 20 miliónov slovných tvarov. Predbežne ide o referenčný korpus, v súčasnosti ešte nemožno hovoriť o slovenskom národnom korpuse.

teristiku (uvádzanie výslovnosti v prípade, keď je to potrebné), gramatickú (morfológickú) charakteristiku, štylistickú charakteristiku, doplnenú v prípade potreby pri konkrétnych významoch alebo v záhlaví pragmatickými príznakmi; pred lexikálnosémantickou charakteristikou, teda výkladmi významov polysémických slovesných LJ, predchádza explicitná informácia o valencii, príp. o iných syntaktických vlastnostiach jednotlivých lexií. (Valencia sa uvádza aj pri niektorých adjektívach a pri substantívach, ktoré hĺbkovo majú predikátovú hodnotu, napr. *analfabet (v čom)*.) Autorky SSSJ venovali veľkú pozornosť hľadaniu optimálnej miery gramatickej informácie v tomto slovníku.

1.5.1. Závažnou črtou SSSJ, výrazne určujúcou jeho makroštruktúru, je obmedzenie hniezdovania na minimálnu mieru, teda fakticky nehniedzovanie. Pri substantívach mužského rodu sa hniezdujú iba prechýlené ženské podstatné mená, hniezdujú sa deminutíva a zveličené podoby mien. K slovesným heslovým slovám sa prihniezdúva iteratívna forma; pri nedokonavých slovesách sa uvádza dokonavá podoba (alebo viac podôb), pri dokonavých slovesných lexémach sa uvádzajú nedokonavé podoby. Tieto podoby majú na príslušnom mieste podľa abecedy v slovníku samostatné (vlastné) heslové state. Na konci slovesných LJ je aj schematická informácia o ich spájateľnosti s rozličnými predponami vyjadrujúcimi spôsoby slovesného deja.

O nehniedzovaní vzťahových adjektív, vlastnostných prísloviiek a abstraktných substantív v SSSJ rozhodol fakt, že tieto triedy odvodených slov majú často bohatšiu významovú štruktúru (pri adjektívach a príslovkách najmä vzťahovo--kvalifikačnú viacvýznamovosť), ako aj menšiu pravidelnosť, resp. korelatívnosť významových vzťahov v porovnaní so svojimi základovými slovami, než ako sa to ukazuje z doterajších lexikografických opisov. Toto nie je iba náš intuitívny odhad; o často prisilnom zjednodušení významovej štruktúry spomenutých LJ, keď sa podľa doterajšej slovenskej tradície jednojazyčných slovníkov prihniezdúvali bez výkladu a dostačujúcej exemplifikácie k svojim základovým LJ, svedčia aj monografické lexikologické opisy sémantiky vzťahových adjektív (Nábělková, 1993), sémantiky slovenských prísloviiek (Šikra, 1991) a sémantiky abstraktných substantív (Buzássyová, 1985; 1989). Popri iných abstraktách aj verbálne substantíva (slovesné podstatné mená) budú častejšie spracované v samostatných heslách, a to podľa miery lexikalizácie a terminologizácie ich významu. V prospech nehniedzovania odvodených LJ hovorí aj skúsenosť pripomenutá F. Čermákom v rozhľadovom článku o najnovšom oxfordskom slovníku angličtiny *The New Oxford Dictionary of English* (Ed. P. Hanks. Oxford, Clarendon Press 1998. 2152 s. – Čermák, 1999, s. 140). Autori tohto slovníka takisto upúšťajú od „často problematického a málo prehľadného a skráteného hniezdovania s obdobne spornou a príliš generalizujúcou informáciou“.

1.5.2. Vlastné heslové state majú v SSSJ aj prvé a druhé časti zložených slov, napr. v prvom zväzku: *bio-*; *-fób*, *-fil*. Výberovo sa v SSSJ uvádzajú skratky a značky. Ako heslové slová vystupujú aj rodné mená spolu s domáckymi podobami a najčastejšími zdobneninami.

1.6. Pri úvahe o výbere slov autorky SSSJ vychádzali zo zásady, že v každom slovníku ide o ekonomický výber a že ani v slovníku väčšieho rozsahu výber zachytených slov nesmie byť ľubovoľný a náhodný. V SSSJ sa kladie dôraz na lexikálny štandard (nejde o štandard v terminologickom chápaní J. Horeckého, 1979). Zachytáva sa to, čo je typické, zvyčajné pri vyjadrovaní v príslušnej komunikačnej sfére. Takéto vyjadrenia sa bohato dokumentujú typickými voľnými a viazanými spojeniami bez autorských citácií. V SSSJ sa vo väčšej miere zachytávajú aj menej bežné, neošúchané, expresívne, niekedy už zabúdané výrazy a slovné spojenia, doložené z pôvodných aj prekladových beletristických textov. Tieto výrazy sa zachytávajú s citáciou kontextového použitia s menom autora. Za potrebné sa pokladá zachytávanie menej bežných, príp. už zabúdaných slov a frazém. Vyžiadal si to dôsledok špecifickej jazykovej situácie v bývalom Česko-Slovensku a úloha výkladového slovníka byť oporou pri vyvažovaní či eliminovaní niektorých negatív v jazykovom správaní časti používateľov slovenčiny, ktoré je podmienené etnopsychologickými a sociolingvistickými činiteľmi. Blízky kontakt slovenčiny s češtinou v rozpätí vyše 70 rokov (a pomer nositeľov kontaktných jazykov 1 : 2 v neprospech slovenčiny) spôsoboval, že u viacerých tzv. priemerných používateľov slovenčiny sa vytvoril návyk siahat' mechanicky pri potrebe istého výrazu po slove z kontaktného jazyka (Dolník, 1992, s. 9); u niektorých používateľov tento návyk pretrváva aj po vzniku samostatnej Slovenskej republiky.

Celkovo sa však nekladie osobitný zreteľ na doklady z beletrie, autorky v duchu súčasných teórií rešpektujú väčšiu závažnosť iných komunikačných sfér, napr. odborných a publicistických textov. Citácie konkrétnych kontextov (príp. skrátené) sa uvádzajú aj z nebeletristických publikácií a z tlače. Sleduje sa tým väčšia autenticnosť exemplifikácie. Táto črta pripravovaného slovníka súvisí s tým, že korpus textov slovenského jazyka sa buduje súčasne s prácou na slovníku a pre potreby tohto slovníka nie je ešte dostatočujúco bohatý (a vzhľadom na zaradené texty rozmanitý).

Ako každý všeobecný výkladový slovník aj SSSJ zachytáva časť lexiky v prísnejšie limitovanom výbere:

1.6.1. Pri zachytávaní zastaraných slov sa autorky poučili z kritik slovníkov tých národných jazykov, ktoré predimenzovanosťou zastaraných slov a archaizmov

d'aleko presiahli hranice súčasného jazyka. Tohto nedostatku sa autorky SSSJ chcú vyvarovať.

1.6.2. Pripravovaný slovník v obmedzenej miere zachytáva aj nárečové slová (napr. *bobaľky* nár. opekance, *borovina* nár. borievkové ihličie) a slová s kvalifikátorom regionálny výraz ako lexikálne jednotky variujúce podľa istých makroareálov. Kvalifikátor region. má v SSSJ do istej miery podobnú (ale nie totožnú) platnosť ako kvalifikátor krajové slovo v SSJ.

1.6.3. Zo zemepisných názvov SSSJ zachytáva názvy obcí Slovenskej republiky, názvy štátov a ich hlavných miest i od nich odvodené obyvateľské mená a adjektíva. Slovník zachytáva aj názvy najvýznamnejších pohorí, riek a iných prírodných útvarov a odvodeniny (vzťahové adjektíva) od týchto názvov. Doterajšia skúsenosť z koncipovania týchto heslových slov, najmä pre isté ťažkosti pri ich priebežnom spracúvaní a problémy, ktoré vyplývajú z rozporu medzi skrátenými hovorovými podobami obyvateľských mien používanými v bežnom úze a medzi rozšírenými umelými oficiálnymi podobami obyvateľských mien utvorenými k zloženým názvom obcí s predložkovými spojeniami (typu *Toplianskohanušovčan* – obyvateľ Hanušoviec nad Topľou), ako aj medzi obyvateľskými menami utvorenými k zloženým dvojslovným názvom obcí a zo spôsobu kodifikácie týchto názvov v Pravidlách slovenského pravopisu (1998), viedli autorky SSSJ k tomu, že v súčasnosti upustili od pôvodnej predstavy spracúvať a zaraďovať do slovníka tieto pomenovania priebežne podľa abecedy. Počíta sa, že tieto názvy budú tvoriť samostatnú prílohu tak, ako je to v šiestom zväzku SSJ. Pri spomenutých typoch obyvateľských mien sa bude používať kvalifikátor oficiálny/neoficiálny názov.

1.7. Závažnou úlohou rozsiahlejšieho výkladového slovníka je lexikografické spracovanie LJ, ktoré tvoria otvorené slovotvorné rady slov. Okrem kategoriálne produktívnych typov, ako sú abstraktá utvorené slovotvorným formantom *-ost'*, deminutíva, príslovky, adjektíva s formantom *-tel'ný* a pod., pre ktoré je prijatá zásada, že slovník bude prezentovať podľa možnosti reálne doložené jednotky, nie slová dotvorené lexikografom, rovnaká zásada sa prijíma aj pri spracovaní slov zo slovotvorných radov, ktoré sú potenciálne otvorené a slová sa podľa nich dotvárajú niekedy vo veľkom počte, napr. adjektívne a substantívne LJ s predponou *bez-*, *ne-*, ale inokedy iba príležitostne podľa potreby komunikátu (porov. napr. pomenovanie *nepamätníkovitosť Puškina* doložené z ústneho odborného prejavu). Je potrebné mať teoretické vedomosti o charaktere týchto typov, resp. aj o modeloch, podľa ktorých sa slová dotvárajú skôr v malých sériách, a teda o fungovaní celého slovotvorného a lexikálneho systému v ich realizácii v komunikácii. Niektoré takto dotvorené skupiny slov nemajú častý výskyt, a predsa im nemožno pripisovať kvalifikátor zriedkavé slovo, napr. odvodeniny od vlastných mien označujúce (s pejoratívnou konotáciou) prejavy správania, napr. *pezlárovčina*. Pri niektorých otvorených slovotvorných radoch nej-

de natoľko o vysokú produktivitu typu ako o potenciálnosť v zmysle dotvárania nových slov podľa príležitostnej potreby. K nim patria aj niektoré názvy politicky príznakovej lexiky, medzi nimi názvy prívržencov, sympatizantov politickej strany alebo hnutia utvorené slovotvorným formantom *-ovec* od vlastného mena lídra strany (hnutia), používané častejšie v pluráli, napr. *mečiarovci*, *slotovci*, *dzurindovci*. Pri zaradovaní/nezaradovaní týchto názvov do slovníka sa lexikograf už nemusí riadiť iba svojou intuíciou, schopnosťou prognózovať životnosť či podenkový osud nového slova alebo nového významu slova. C. Belica (1996) vypracoval metódu štatistickej analýzy korpusov zameranú na temporálne zmeny v používaní neologizmov a neosémantizmov. Podľa nej nie je dôležitá iba frekvencia slova, ale výskyt slova treba uvádzať do korelácie s distribúciou výskytu slova v istých časových intervaloch.

1.8. Medzi slovnú zásobu zachytávanú v obmedzenej miere patrí v SSSJ aj odborná slovná zásoba, výber z terminológií rozličných vedných a technických odborov. V koncepcii slovníka sa uvádza, že z terminologickej lexiky sa nebudú brať do úvahy úzko odborné termíny, bude sa prihliadať na vyvážené zastúpenie štandardizovaných termínov a profesionalizmov z rozličných odborných a záujmových komunikačných sfér a z rozličných druhov prameňov. Keďže sa dáva prednosť tým termínom, ktoré sú známe aj za úzkymi hranicami daného odboru, pri ich výbere majú prednosť populárno-náučné texty, texty stredoškolských učebníc, encyklopedické príručky a doloženie termínu z dennej tlače (napr. z odborných príloh denníkov) pred terminologickými slovníkmi a odborovými normami. Aj naostatok spomenuté publikácie však sú jedným z prameňov SSSJ.

Skúsenosť z doterajšieho zachytávania terminológie v SSSJ ukazuje, že problémom nie je ani tak prijatie istých zásad výberu ako aplikácia prijatých zásad pri praktickom koncipovaní slovníka. Aj SSSJ, podobne ako iné všeobecné slovníky väčšieho rozsahu, sa musí vyrovnávať s problémom primeraného výberu termínov.

Výber terminologickej lexiky v SSSJ je istým kompromisom medzi typom a žánrom slovníka – ide o všeobecný, nie špeciálny slovník, na druhej strane sa žiada urobiť zádosť základnej civilizačnej tendencii súčasnosti a tou je pribúdanie odborných termínov do informačnej výbavy človeka. Dnešná bohatá profesijná diferenciácia, rýchle napredovanie vedeckého výskumu, záujem o sebavzdelávanie a rekvalifikáciu aj dôraz na interdisciplinárne zameranie lingvistiky a iných vied (Filípec, 1995, s. 43) kladú zvýšené nároky aj na znalosť terminológie, ktorá tvorí popri bežnej lexike veľmi rozsiahlu podmnožinu. Istú inšpiráciu a väčšie poznatky z problematiky zaradovania termínov do pripravovaného slovníka získavajú autorky aj z porovnania šiestich slovníkov francúzštiny, nemčiny a angličtiny v medzinárodnej lexikografickej encyklopédii

(Wörterbücher/Dictionaries/Dictionnaires..., 1989, s. 680 – 688).⁵ Autor príslušnej kapitoly H. Kalverkämper zistil vo všetkých skúmaných slovníkoch 22 úplne a väčšinou zastúpených odborov. Zachytené termíny týchto odborov dosvedčujú, že v širokých vzdelaneckých vrstvách prierezovo existuje pevné a konkretizované vedomie o odboroch, resp. odbornosti, ktoré tvoria univerzálny kánon označovania kvalifikátormi odborov vo všeobecných európskych slovníkoch. Je zaujímavé, ale zrejme príznačné, že všetko sú to dávno etablované odbory (napr. architektúra, chémia, matematika, geológia...). Naproti tomu výraznejšie divergencie sú v zastúpení odborov (aj konkrétnych termínov v analyzovaných slovníkoch), ktoré reprezentujú v súčasnosti prudko sa rozvíjajúce odbory, ako je napr. informatika, ekológia, počítačová terminológia. Kalverkämper medzi ne zaraďuje isto právom aj terminológiu humanitných vied. Môžeme dodať, že rozvinutosť terminológie tejto skupiny odborov a jej prezentácia aj vo všeobecných slovníkoch zaiste súvisí nielen s lexikografickou tradíciou tej-ktorej krajiny, ale do istej miery aj s jej materiálnym a duchovným potenciálom.

2.1. V mikroštruktúre SSSJ majú závažné miesto paradigmatické a syntagmatické vzťahy heslových LJ. Z typov významu prevláda opisný výklad lexikálneho významu slova, doplnený uvedením synonyma (synoným) a tam, kde je to aktuálne, aj antonyma (antoným). Pri odvodených lexémach patriacich k transpozíčnému typu derivácie (podľa M. Dokulila, 1962), kde sa slovotvorný význam prekrýva s lexikálnym významom, sa využívajú aj slovotvorné výklady, napr. *fajnovosť* „vlastnosť toho, čo je fajnové, kvalitné“; *definovateľný* „ktorý možno definovať“. Prijatým princípom nehniedzovania sa v pripravovanom slovníku zvyšuje informačná nasýtenosť nielen tým, že už spomenuté celé kategórie slov, ako vzťahové adjektíva, príslovky, abstraktné názvy spredmetnenej vlastnosti a deja, majú samostatné výklady svojho významu, ale prehľbuje sa aj informácia o spájateľnosti týchto slov s inými slovami, ako aj informácia o ich selektívnej alebo komplementárnej distribúcii v minimálnych aj širších kontextoch.

2.2. Ambíciou autoriek SSSJ je prehľbiť aj kultúrnoreprezentatívnu, resp. kulturologickú dimenziu slovníka aj tým, že napr. výklad významu vzťahových

⁵ Z porovnania šiestich slovníkov – veľký a malý Robert (1977) pre francúzštinu, Duden (1976) a Brockhaus/Wahrig (1980) pre nemčinu, Longman (1976) a Ray (1978) pre angličtinu – H. Kalverkämper zistil úplnú zhodu v zastúpení odborov architektúra, chémia, geológia, matematika, medicína, mineralógia, náboženstvo, teológia, cirkev/cirkevný, technika/technológia, zoológia a väčšinovú zhodu v odboroch botanika, anatómia, astronómia, biológia, geografia, vojenstvo, hudba, filozofia, fyzika, fyziológia, psychológia a jazykoveda. Čo sa týka počtu zastúpených odborov, šesťzväzkový Duden má 180 kvalifikátorov rozličných odborov. Doterajší počet odborových kvalifikátorov v SSSJ je 111. Je to počet porovnateľný so spomenutými slovníkmi. V slovníkoch nemčiny sa totiž niektoré odbory zdvojujú tým, že sa osobitne uvádza kvalifikátor pre daný odbor (Fachsprache) a pre reč odborníkov daného odboru (Sondersprache), teda zhruba kvalifikátor pre oficiálne termíny a výrazy, ktoré zodpovedajú u nás profesionalizmom alebo podľa iného chápania tzv. profesionálnym slangom. Tieto dve skupiny odborných názvov v nemčine majú napr. označenie Bergbau, Bergmannsprache, Druckwesen, Druckersprache.

a vzťahovo-kvalifikačných adjektív odvodených od názvov rozličných lokalít sa ozrejmujú i dokladmi, ktoré majú istú kultúrno-informačnú hodnotu. Čerpajú sa z rozličných publikácií vrátane turistických sprievodcov a etnografických monografií, encyklopedických príručiek a pod. Porov. napr. heslové slovo *detviansky* príd. – súvisiaci s Detvou, s Detvanmi; nachádzajúci sa v Detve; charakteristický pre Detvu, pre Detvanov – a jeho exemplifikáciu: *detvianske lazy*, *detvianska výšivka*, *detvianske vyrezávané drevené kríže*.

2.3. Skúsenosti s využívaním počítačov pri tvorbe SSSJ ukazujú rozdielnosť práce na tomto slovníku a iných slovníkoch v závislosti od fázy, v ktorej do lexikografickej práce vstúpila počítačová technika. Na rozdiel od iných slovníkov vypracovaných, resp. vypracúvaných v posledných rokoch v JÚLEŠ SAV, v ktorých išlo alebo o dodatočnú počítačovú podporu (Krátky slovník slovenského jazyka. 1. vyd. 1987), alebo už existoval vypracovaný značne rozsiahly segment skoncipovaného, zredigovaného, príp. aj zrecenzovaného textu (2 zväzky Historického slovníka slovenského jazyka, 1 skoncipovaný a zredigovaný zväzok Slovníka slovenských nárečí), koncipovanie hesiel SSSJ sa prakticky od začiatku realizuje pomocou počítačov. Počet hesiel skoncipovaných na lístkoch bol nedostačujúci na to, aby sa na ich základe mohli uskutočniť nejaké zjednocujúce práce. Znamená to, že celé zjednocovanie prebieha pri počítačovom koncipovaní a editovaní skoncipovaného textu. Má to isté výhody, ale aj negatíva. Koncipovanie, úprava hesiel po automatizovane získavaných výpisoch chýb a po redigovaní si vyžaduje podstatne iný rytmus práce, väčší počet cyklických návratov a pod. Z hľadiska prezentácie paradigmatickej a syntagmatickej dimenzie systému slovnej zásoby v pripravovanom slovníku možno povedať, že iba teraz, po skoncipovaní väčšieho počtu hesiel, sa precizujú typy výkladov napr. z hľadiska umiestenia terminologických významov vo vzťahu k významom bežnej lexiky. Keďže v niektorých heslách dochádza ku kolízii vzťahu významov bežnej lexiky a terminologických významov so základnými významami a prenesenými významami, vedie to k úvahe, či by sa podľa skúseností z niektorých novších slovníkov angličtiny nemali aj v SSSJ rozlišovať (najmä pri veľkých polysémických heslách) podvýznamy v rámci menšieho počtu hlavných významov.

Záver. – Pri realizácii koncepcie SSSJ si autorky uvedomujú potrebu inšpirovať sa okrem doterajšej lexikologicko-lexikografickej tradície vo väčšej miere aj súčasnými etnolingvistickými výskumami a výsledkami kognitívnej lingvistiky. Tieto výskumy svedčia o tom, že rozdiely medzi jazykmi idú nielen „na konto“ rozdielov v ich jazykových významoch, ale že isté rozdiely sú aj v obsahovopojmovej zložke významu slov. Ak sa v etnolingvistických výskumoch poukazuje na to, že v slovníku – vo výrazoch, vo významoch výrazov a v ich spájateľnosti – sa prezentuje tzv. jazykový obraz sveta a štruktúra pojmov charakteristická pre každý národný jazyk, po-

mocou ktorej príslušné jazykové a národné spoločenstvo vníma, klasifikuje a interpretuje svet (Grzegorzcykowa, 1990), autorky pripravovaného nového slovníka súčasnej slovenčiny sa usilujú urobiť všetko pre to, aby tento nový výkladový slovník súčasnej slovenčiny bol čo najlepším príspevkom k prezentácii toho obrazu, ktorý predstavuje slovenčina a Slováci ako jej nositelia.

Literatúra

BELICA, C.: Analysis of Temporal Changes in Corpora. *International Journal of Corpus Linguistics*, vol 1, 1996, Number 1, s. 61 – 73.

BUZÁSSYOVÁ, K.: Motivačné vzťahy a význam derivátov s formantom *-stvo*. In: BOSÁK, J. – BUZÁSSYOVÁ, K.: *Východiská morfémovej analýzy. (Morfematika. Slovtvorba.)* Bratislava, Veda 1985, s. 85 – 117.

BUZÁSSYOVÁ, K.: Dynamické tendencie v abstraktnej lexike. In: HORECKÝ, J. – BUZÁSSYOVÁ, K. – BOSÁK, J. a kol.: *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny.* Bratislava, Veda 1989, s. 98 – 139.

BUZÁSSYOVÁ, K.: Dinamika v slovoobrazovaní (diachronnyj i synchronnyj aspekty). In: Renate Belentschikow (Hrsg.) *Neue Wege der slavistischen Wortbildungsforschung. 2. Tagung der Internationalen Kommission für slavische Wortbildung, Magdeburg 9. – 11. 1997.* Frankfurt am Main, Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften 1999, s. 217 – 225.

ČERMÁK, F.: Oxfordská lexikografie prechází také plně na korpus. *Slovo a slovesnost*, 60, 1999, s. 137 – 141.

DOKULIL, M.: *Tvoření slov v češtině. 1. Teorie odvozování slov.* Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1962. 264 s.

DOLNÍK, J.: České slová v slovenčine. In: *Studia Academica Slovaca. 21. Prednášky XXVIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry.* Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1992, s. 1 – 10.

FILÍPEK, J.: Teorie a praxe jednojazyčného slovníku výkladového. In: *Manual lexikografie.* Red. F. Čermák – R. Blatná. Praha, H & H 1995, s. 14 – 49.

GRZEGORCZYKOWA, R.: Pojęcie językowego obrazu świata. In: *Językowy obraz świata.* Red. J. Bartmiński. Lublin 1990, s. 41 – 49.

HAUSMANN, F. et al.: *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein Internationales Handbuch der Lexicographie. International Encyclopedia of Lexicography. Encyclopédie internationale de lexicographie, vol. I. – III.* Berlin – New York, Walter de Gruyter 1989 – 1991.

Historický slovník slovenského jazyka. Zv. I (A – J). Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1991. 536 s.

HORECKÝ, J.: Východiská k teórii spisovného jazyka. In: *Z teórie spisovného jazyka.* Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1979, s. 13 – 22.

JAROŠOVÁ, A.: Korpus textov slovenského jazyka. *Slovenská reč*, 58, 1993, s. 89 – 95.

KOŘENSKÝ, J.: Pojem gramatické změny a synchronní dynamika. In: *Języki słowiańskie 1945 – 1995: Gramatyka, słownictwo, odmiany.* Red. S. Gajda. Opole, Uniwersytet Opolski 1995, s. 113 – 117.

Krátky slovník slovenského jazyka. 1. vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava, Veda 1987.

Manuál lexikografie. Ed. F. Čermák – R. Blatná. Praha, H & H 1995. 286 s.

- NÁBĚLKOVÁ, M.: Vztahové adjektíva v slovenčine. (Funkčno-sémantická analýza desubstantívnych derivátov.) Bratislava, Veda 1993. 208 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 2. vyd. Red. M. Považaj. Bratislava, Veda 1998. 574 s.
- RUŽIČKA, J.: Spisovná slovenčina v Československu. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1970.
- Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968. 6 zv.
- Slovník slovenských nárečí. Zv. I (A – K). Red. I. Ripka. Bratislava, Veda 1994. 936 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. 1. Koncepcia (interný materiál). Bratislava, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1992. 49 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. 2. Inštrukcie (interný materiál). Bratislava, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1992. 79 s.
- Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. Bratislava, Veda 1995. 998 s.
- ŠIKRA, J.: Sémantika slovenských prísloviak. Bratislava, Veda 1991. 212 s.
- Wokół Słownika współczesnego języka polskiego. I.– III. Red. W. Lubaś. Materiały konferencji w Paczkówce 26. – 28. 11. 1986. Wrocław 1988. 156 s.

Rudolf Kuchar

SLOVÁ SPUSTIŤ, SPUSTATIŤ, SPUSTOŠIŤ* V BERNOLÁKOVOM SLOVÁRI

KUCHAR, R.: Words *spustiť*, *spustatiť*, *spustošiť* in Bernolák's *Slovár*. Slovenská reč, 64, 1999, No. 6, pp. 332 – 337. (Bratislava)

The comparison of words *spustiť*, *spustatiť*, *spustošiť* in Bernolák's *Slovár*, in earlier Slovak language and in the Slovak literary language has revealed various meaning structure of lexeme *spustiť*, preference of word *spustatiť* in Bernolák's language, absence of lexical unit *spustiť* a *spustošiť* in a meaning to destroy or to let something waste in earlier as well as in contemporary Czech language. We also point out the unsuitability of critics of scholarly value of Bernolák's dictionary.

Slovnej zásobe Bernolákovho Slovára sa doteraz venovala dostatočná pozornosť. K štruktúre a usporiadaniu hesla bolo menej poznámok. Dost' kriticky sa k tejto problematike dávnejšie vyjadril M. Weingart (1923, s. 65), keď zdôraznil, že Bernolákov slovník „má jen cenu literárně-historickou“. ⁶ V našom príspevku overíme oprávnenosť takejto kritiky. Spracovaniu niektorých slovies tu preto venujeme pozornosť čiastočne aj z aspektu tejto kritiky. Vyjdeme pritom z konštatovania K. Habovštiakovej (1968, s. 215), ktorá pri opise a porovnávaní slovies zistila, že je „celý rad slovies (príp. deverbatív) utvorených v Slovári inými príponami, než je to zvyčajné v súčasnom spisovnom jazyku“. Autorka ďalej pokračuje: „Sú to slová utvorené najmä predponami *u-*, *pod-*, *o-*, *ob-*, *od-*, *z-* a inými, napr. **urást'* (spis. *vyrást'*)...“ V tejto súvislosti sa pozrieme na niektoré slovesá v hodnotenom diele (ústredným bude sloveso *spustiť*) a porovnáme ich významovú štruktúru, ich odvodeniny (resp. spôsoby derivácie – varianty) so súčasným stavom a so stavom v predpisovnej slovenčine. Vopred však upozorňujeme na istú „časovú“ nevhodnosť takéhoto porovnávania (súčasný jazykový stav – Bernolákov Slovár – predpisovná slovenčina), na ktorú upozornila už K. Habovštiaková (tamže, s. 250). Na skúmaných slovesách chceme poukázať na stav v jednotlivých sledovaných obdobiach aj na vyváženosť, príp. nevyváženosť excerpcie, resp. presnosť a kvalitu, spôsob spracovania a štruktúru hesiel v slovenčine všeobecne známych a používaných

---

* V príspevku sme použili dostupný dokladový materiál, ktorý je uložený v kartotéke Historického slovníka slovenského jazyka v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV v Bratislave. Podnetom na jeho napísanie bola bohatá významová štruktúra hesla *spustiť*, ktorá sa ukázala pri jeho skoncipovaní, a skutočnosť, že lexéma *spustošiť* v dokladovom materiáli pre HSSJ sa dokladá, kým u A. Bernoláka sa slovo *spustošiť* priamo neuvádza. Nachádzame ho len ako derivované slovo pri uvedení synonym v heslách *spustaťeňi* (wipustošeňi), *Spustaťeňi* (Wipustošeňi) a *spustatiť* (wipustošiť).

⁶ K. Habovštiaková (1968, s. 266) oprávnenne pokladá jeho „priprísne“ hodnotenie „na základe súčasného hlbšieho poznania Slovára za nesprávne“.

slov (dovoľuje nám to súčasný stav materiálu v kartotékach Slovníka slovenského jazyka – ďalej SSJ a Historického slovníka slovenského jazyka – ďalej HSSJ).

M. Hayeková (1992, s. 158) hovorí, že jednotlivé heslá v Bernolákovom Slovári sú spracované vedeckou metódou podľa vtedy najnovších veľkých slovníkov: osobitne sa vyčleňujú významy heslového slova, na exemplifikácie sa používajú spojenia, zaužívané príslovie, fráza alebo riekanka (tamže, s. 158). Rovnako slovesné heslá obsahujú rekviziu, a to v exemplifikáciách, hoci táto sa osobitne neuvádza.

Pozrime sa, ako sa A. Bernolák vyrovnával s problematikou spracovania heslovej state slovesa *spustiť* a s jeho významovou štruktúrovanosťou aj v súvislosti s češtinou.

V SSJ (IV, 1964, s. 212) sa uvádza 6 významov, Bernolákov Slovár ich má 5 a v predpisovnom období slovenčiny ich zisťujeme 16. Vo všetkých časových úsekoch (a zachytených významoch) je spoločných 5 základných významov. Ide o významy, ktoré uvádza A. Bernolák v takomto poradí⁷: 1. demittere, herablassen, z. B. jemand, einen Stein, oder sonst etwas; 2. emitttere ictum, eiaculari, explodere, lossdrücken, z. B. das Gewehr – syn. wistrelit'; 3. remittere, v. g. de pretio, nachlassen, engedni; 4. Wino spustiť, promere, detrahare vinum e cado, e vase... – syn. sťáhnúť, stočiť; 5. derivare, v. g. aquam, ableiten, z. B. das Wasser – syn. pospúšťať. SSJ okrem uvedených významov uvádza ešte A. Bernolákom nedoložený význam „dať lacnejšie, zľaviť z ceny“ a v rámci neho aj význam „znížiť poplatok, dávku“. Posledný význam sa dokladá aj v predpisovnej slovenčine ako právny význam typický pre uvedené obdobie.

Pre staršie obdobie slovenčiny sa okrem uvedených významov dokladajú aj ďalšie, a to „prečerpať, umiestniť, uskladiť do sudov (obyč. o víne, pive)“; právny význam „postúpiť, odstúpiť niečo (obyč. majetok) niekomu“; „ponechať niečo na niekoho, zveriť, dať splnomocnenie niečo niekomu vykonať“; „rozpustiť, roztopiť niečo“; „vypustiť, vyhodiť, zriecť sa niečoho“; „spustošiť, zničiť niečo“; „začať nejakú činnosť (obyč. hlasom, rečou), dať sa do niečoho“; opäť právny význam „prestať uplatňovať nejaký nárok, dôvod voči niekomu; odstúpiť od žaloby“; „stratiť niečo“; význam označujúci medicínsky zákrok „urobiť odber, pustiť, odobrať niečo (obyč. krv)“ a nakoniec význam „vynechať, nevykonať, neuskutočniť niečo“.⁸

⁷ Neuvádzame tu však už výkladovú a dokladovú časť slovníka (porov. Slovár, IV, 1825 – 1827, s. 3106 – 3107).

⁸ Tieto významy nachádzame však v jednotlivých slovesných heslách Slovára ako v samostatných lexikálnych jednotkách, sú vlastne synonymami, v ktorých heslovej stati autor skúmanú lexému v časti Syn. neuvádza. Z priestorových dôvodov uvádzame tu štruktúru hesla *spustiť* bez exemplifikácií (je predbežne spracovaná do 5. zväzku HSSJ).

Pri porovnaní prvého významu sme zistili rozdiel spracovania v Bernolákovom slovníku a v SSJ. 1. a 2. význam (stav v SSJ), ako zisťujeme, A. Bernolák zlúčil a spracoval ako jediný význam.⁹

Podobná situácia je aj pri nedokonavej lexéme *spúšťať* (*spúščať*), resp. pri frekventatíve *spúšťať* (*spúščať*). Ide tu o vyčlenenie A. Bernolákovi známej slovesnej kategórie (Habovštiaková, 1968, s. 173). O týchto slovesách M. Hayeková (1992, s. 159) hovorí ako o opätovacích slovesách (napr. *mračívať sa*). A. Bernolák ich spracúva pravidelne ako samostatné heslá. Ich spracovanie v slovníku potom vyzera napríklad takto: *odnímavať*, freq. ex *odnímať* (III, s. 1852), *odpinávať*, freq. ex *odpínať* (tamže, s. 1855); *odpúščať*, freq. ex *odpúščať* (tamže, s. 1862), *sprahávať*, freq. ex *sprahať*. II. rec. *sprahávať sa*, freq. ex *sprahať sa*; *sprahovať* freq. ex *sprahnúť*. II. rec. *sprahovať sa*, freq. ex *sprahnúť sa* (IV, s. 3093).

A. Bernolák popri nedokonavom slovese *spúščať* spracoval a uvádza aj hniezdované zvrtné sloveso *spustiť sa* a jeho nedokonavý tvar *spúščať sa*. O spracovaní týchto slov môžeme taktiež konštatovať, že v nich vyčleňuje 4 základné významy,¹⁰ ktoré korešpondujú s niekoľkými významami zistenými v súčasnom jazyku aj v staršej slovenčine. Dokladá ich typickými príkladmi (za skratkou Usus.: *Po Wode sa spustil; Flinta (boh. ručnice) sa spusti, keď Prach chiti; Krw sa mu z Nosa spustila; Nemusíš sa ma spustiť, keď chceš šťastlivím biť*).

Jedným z významov, na ktorý chceme upozorniť, pretože A. Bernolák ho v slovníku v hesle *spustiť* nedokladá, je myšlienkový obsah „spustošiť, zničiť, vyhubiť niečo“, ktorý je však doložený v uvedenom diele v hesle *spustať* (IV, s. 3105). Tento význam zisťujeme navyše v Bernolákovom Slovári vo viacerých derivovaných slovách od základu *s-pust*¹¹: *spustať*, *Spustať*, *spusteňe*, *spusteňi*..., ako aj v samotnom slove *spustiť*, ktorým sa vykladá heslové slovo, napr. *spustatiť* (ako boh. *spustiťi*, *zpusťiťi*!). Nepriamo je doložený aj význam „nechať spustnúť, zanedbať niečo“ v hesle *Spustenosť* (ako syn. *Spustenie*, *Opustenie* – IV, s. 3106) a v hesle *spusteňi* (ako syn. *spustiťi*, *opusteňi* – tamže, s. 3105 – 3106).

Bernolákov Slovár uvádza však synonymum slovesa *spustiť* v podobe *spustatiť*, teda podobu, aká sa neuvádza ani v SSJ. Pre súčasnú spisovnú slovenčinu sa dokladá iba lexéma *spustošiť* (SSJ, IV, 1964, s. 213; Krátky slovník slovenského jazyka, 1997, s. 668 – KSSJ; Synonymický slovník slovenčiny, 1995, s. 676 – SSS).

⁹ Podľa dnešnej slovníkovej teórie sa oproti Bernolákovmu ponímaniu odlišne hodnotí spracovanie 1. významu „uvoľniť niečo tak, že to padá dolu, nechať klesnúť vlastnou váhou so súčasným usmerením tohto pohybu“ a 2. významu „uvoľnením umožniť, spôsobiť, aby sa niečo niekam dostalo (obyč. smerom nadol); dať unášať niečo“.

¹⁰ Uvedieme A. Bernolákom doložené významy: 1. *demittere se, descendere*; 2. *emitti (de ictu)*; 3. *incipere fluere*; 4. *cum gen. spustiť sa niekoho, něčeho: relinquere aliquem, aliquid* (Slovár, IV, 1825 – 1827, s. 3106 – 3107).

¹¹ V Bernolákovom diele sa heslo *spustnúť* nedokladá.

A. Bernolák uvádza pri slove *spustatit'* jeho synonymá a deriváty (wihubiť, wikazit', wipustať, wihumplovať, wipustošiť, witwárit'). Ako bohemizmy uvádza *spušt'iti*, *zpušt'iti*. Vidíme medzi nimi teda aj našu známu lexému *spustiť* (IV, s. 3105). Ďalej zachytáva v Slovári ešte heslá *Spústeňi... v. spustaťeňi* a *Spústeňi... v. spustaťeňi*, *Spúšt'iti... v. spustaťiti* (tamže, s. 3107¹² – teda s dĺžkou a s uvedeným významom) s krížikom. Hodnotí ich ako české lexémy, bohemizmy. Ukazujú sa mu teda ako problémové. V súčasnej spisovnej češtine a v starej češtine sú lexémy *spustošiť*, *spustatit'* neznáme (porov. Slovník spisovného jazyka českého, 1968 – SSJČ; Jungmannov Slovník, IV, 1838; V, 1839, a Malý staročeský slovník, 1978).

Slová *spustený*, *spustilý* s významom „malomyseľný“ (malomyslný), *spustlina* v. *púšť* a *spústok* s významom „spustnuté miesto“ (spustlé miesto) dokladajú vo svojom slovníku aj K. a M. Kálalovci (1923, s. 636) popri slovách *spustatelost'* (zpusťošení), *spustatit'* (*zp-*) (zpusťošiti).

V staršom materiáli z predspisovného obdobia sa dokladajú s predponou *s-* k základu *-pust-* nasledujúce výrazy s analyzovanými významami „spustošiť, (z)ničť/zanedbať, opustiť, byť/nechať opustené“: *spustašenost'*, *spustašený*, *spustašiť*, *spustatenie*, *spustatený*, *spustatelý*, *spustatilý*, *spustály*, *spustatenost'*, *spustatelost'*, *spustatilosť*, *spustatnosť*, *spustatiet'*, *spustatit'*, *spustatniet'*, *spustatnúť*, *spustenie*, *spustený*, *spustiť*, *spustlina*, *spustnúť*, *spustnutý*, *spustlý*, *spustný*, *spustošenie*, *spustošený*, *spustošiť*, *spustotnúť*, *spustovač*, *spustovatený*, *spustovatiet'*, *spustaťovať*, *spustovať*, *spustaťovač*, *spustaťovačka*, *spustatiet' sa*, *spustatit' sa*, *spustaťovať sa*, *spustať sa* a *spúšťať*.¹³

Popri uvedených slovách sú v HSSJ (IV, 1995, s. 569 – 573) spracované ako samostatné heslá aj slová *pustatit'*, *pustačiť*, *pustatiet'*, *pustina* (4. význam „spustošené miesto“), *pustka* (2. význam „spustošené miesto“), *pustošenie* („drancovanie“), *pustošiť*, *pustotiť* („ničť, plieniť, drancovať“), *pustošiteľ* a *pustý* (1. význam „opustený, neobývaný“; 2. význam „neobrobený“; 3. význam „v ktorom niečo chýba, vyprázdnený“ a 4. význam „spustošený, zničený“). Tento materiál¹⁴ nás svojou významovou štruktúrou upozorňuje na to, že aj v uvedených problematických lexikálnych jednotkách (základu *s-pust-*) ide pravdepodobne o domáci (pôvodne nárečový) slovtvorný aj sémantický vývin. Napokon aj A. Bernolák spracúva heslá *Spust'enosť* – abiectio (desponsio) animi... Syn. Spust'ění, Opust'ění, Spust'ilosť; *Spust'ilosť* – 3. remisio, Nachlassung... 6. význam *Spust'enosť*; *Spust'ení* – 5. devastatus; 6.

¹² A. Bernolák pri heslách *spustaťeňi*, *Spustaťeňi* pritom za značkou *boh.* uvádza ešte české ekvivalenty *spustěňi*, *zpuštěňi*, resp. *Spustěňi*, *Zp-* s krátkym *u*.

¹³ Ide o heslá pripravené do 5. zväzku HSSJ v mojom spracovaní v r. 1996.

¹⁴ Samozrejme, i materiál, ktorý je zdokumentovaný v Synonymickom slovníku slovenčiny (1995, s. 676) v heslách *spusta*, *spustený*, *spustiť sa* (*opustiť sa*, *spustnúť*), *spustnutý*, *spustošený*, *spustošiť* (*popustošiť*) a *spúšť*.

abieci animi, despondens... Syn. spustíli, opustění a *Spustění* bez nejakého štylistického obmedzenia. Doloženost' skúmaného významu „spustošit“ a „opustiť“ v hesle *spustiť*, resp. *pustiť* (porov. HSSJ, IV, 1995, s. 570) na širšom jazykovom materiáli (území) zo Slovenska v minulosti¹⁵ a v nárečiach ukazuje na neopodstatnenosť A. Bernoláka pokladať a označovať toto slovo za české.¹⁶

Sloveso *spustiť* má v Bernolákovom Slovári náležite spracovanú aj frazeológiu. A. Bernolák ju využíva plným priehrštim (porov. Habovštiaková, 1968, s. 237). Bežne sa uvádza pri slovesách, teda aj pri našom slovese nedokonavého vidu *spúšťať* nachádzame u Bernoláka frazeologizmus *Chleba a noža nespúščaj ze (od) stola* (I, s. 230 – 231).

Autor Slovára uviedol podstatné významy lexémy *spustiť*. Toto heslo spracoval na úrovni, čo dnes overila a potvrdzuje aj slovníková prax a konečne aj stav v súčasnej spisovnej slovenčine (SSJ, KSSJ, SSS). Tomuto konštatovaniu neprotirečí ani skutočnosť, že materiál z predpisovného obdobia slovenčiny sa v prípade lexikálnej jednotky *spustiť* prezentoval významovo podstatne bohatšie. Tento väčší počet významov a k jeho významovej štruktúre zistené synonymné lexémy (deriváty) v predpisovnej slovenčine zrejme súvisia s väčším časovým úsekom, ale jeho pestrosť podmieňuje najmä krajová, resp. jazykovozemepisná disponovanosť lexiky. Navyše odlišný je teoreticko-metodologický prístup k spracovaniu slovnej zásoby a dvestoročný odstup od koncipovania a vyjdenia Bernolákovho slovníkového diela. Ide napokon o celkom iný spôsob excerpcie. Zaujímavou v tejto súvislosti je aj lexéma *spustatiť*, ktorú SSJ neuvádza. Jej výskyt, ako aj výskyt synonymného výrazu *spustošit'* nie je doložený ani v starej češtine, ani v súčasnej spisovnej češtine. Viac variantov lexémy *spustatiť* sa dokladá z predpisovného obdobia slovenčiny (*spustatiť*, *spustatiet'*), a to aj slovotvorne odlišných (*spustašit'*, *spustašiet'*, *spústať*, *spustatnúť*, *spustnatiet'* a pod.). Významnú úlohu, ako sa ukázalo, tu zohrala nárečová, jazykovozemepisná diferenciácia, ktorá svojou slovotvorbou ovplyvnila vznik niektorých ďalších synonymných jednotiek. Kritika Bernolákovho diela v týchto súvislostiach nebola namieste. Svedomitosť, s akou autor Slovára pristupoval k spracovaniu analyzovaných hesiel, hovorí o postoji autora k slovenskému jazyku. Pozornosť si preto zaslúži aj Bernolákovu spracovanie iných slov a slovných druhov.

¹⁵ Ide o doklady z knižných publikácií Farár politicus aneb zběhlý a včeny člověk a idiota... Trnava 1744 a CELLARIUS, CH.: Latinitatis probatae et exercitae liber memorialis... Bratislava 1777.

¹⁶ A. Bernolák vychádzal zrejme z poznania stavu v češtine. K využitiu českej slovníkovej literatúry pri príprave Slovára podrobnejšie porov. Habovštiaková, 1968, s. 226. V stč. podľa Malého staročeského slovníka (1979, s. 671 – 672) tento stav reprezentujú slová *zpustěti*, *zpúščeťi*, *zpuštilý*, *zpuštití*, *zpuščenje*. Skúmaný význam uvádza J. Jungmann v svojom Slovníku česko-německom (1839, s. 763) v heslách: *zpuštití*, *zpuštilina*, *zpušlost*, *zpuštlý*, *zpuštnu*, *zpuštnuj*, *zpuštošiti* a *zpuštěnj*. V súčasnej spisovnej češtine v hesle *zpuštití* sa uvedený význam už nedokladá (SSJČ, III, 1968, s. 497 – 498).

Literatúra

- BĚLIČ, J. – KAMIŠ, A. – KUČERA, K.: Malý staročeský slovník. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1979. 708 s.
- BERNOLÁK, A.: Slovník Slovenský Česko-Německo-Latínsko-Uherský. Budín 1825 – 1827.
- HABOVŠTIKOVÁ, K.: Bernolákovo jazykovedné dielo. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968. 445 s.
- HAYEKOVÁ, M.: Bernolákov Slovník – dôležitý medzník v slovenskej lexikografii. In: Pamätnica Antona Bernoláka. Red. J. Chovan a M. Majtán. Martin, Matica slovenská 1992, s. 158 – 159.
- Historický slovník slovenského jazyka. Zv. 4 (S – U). 1. vyd. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1994. 656 s.
- JUNGMANN, J.: Slovník česko-německý. Zv. 4. 1. vyd. Praha 1838. Zv. 5. 1839.
- KÁLAL, K. – KÁLAL, M.: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. Tlačou Slovenskej Grafie v Banskej Bystrici 1923.
- Krátký slovník slovenského jazyka. 3., dopln. a preprac. vyd. Red. J. Kačala, M. Pisárčiková a M. Považaj. Bratislava, Veda 1997.
- Slovník slovenského jazyka. 1. vyd. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968. 6 zv.
- Slovník spisovného jazyka českého. Zv. 3. Red. J. Bělič. Praha, Academia 1966. 1079 s.
- Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. Bratislava, Veda 1995. 998 s.
- ŠPAŇÁR, J. – HRABOVSKÝ, J.: Latínsko-slovenský a slovensko-latinský slovník. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970. 1316 s.
- WEINGART, M.: Príspevky k štúdiu slovenštiny. Sborník FFUK I. Bratislava 1923, s. 3 – 112.

DISKUSIE A ROZHĽADY

Ľubica Balážová

NOVÉ SLOVÁ A NEOLOGICKÉ SLOVNÍKY*

BALÁŽOVÁ, Ľ.: New Words and Dictionaries of Neologisms. *Slovenská reč*, 64, 1999, No. 6, p. 338 – 344. (Bratislava)

In any language system lexis reflects considerable social changes at the end of the twentieth century. Neologisms represent the latest stratum of vocabulary and they are registered in various types of dictionaries of neologisms. They either have a form of simple list of words or they are precisely processed within analytical lexicographic works. The paper deals with comparison of Bulgarian, Czech and Polish dictionaries of neologisms published during last five years.

Prirodzený stav slovnej zásoby je jej neustála zmena, dopĺňanie či regenerácia. Veľké spoločenské zmeny v spoločnosti spôsobujú najvýraznejšie jazykové zmeny v lexikálnej rovine. Búrlivý vývoj spoločnosti v uplynulom polstoročí a najmä v poslednom decéniu priniesol obrovské zmeny v slovnej zásobe, čo podmienilo zvýšený záujem lingvistov o zachytenie a spracovanie tohto fenoménu.

Odstránenie ideologických bariér v postsocialistických krajinách podnietilo v slovnej zásobe veľký pohyb. Vznikla potreba pomenúvať nové javy a skutočnosti i nové vzťahy; objavilo sa množstvo nových slov. Táto záplava slov sprostredkovaná najmä televíziou, rozhlasom či denníkmi a časopismi nie je jednoliata, nie všetky novofungujúce lexikálne jednotky sú potrebné alebo nenahraditeľné. Mnohé zo slov agresívne vstupujúcich do nášho života sa po čase strácajú, niektoré fungujú obmedzene na okraji aktívnej slovnej zásoby. Naopak, mnohé kedysi úzko odborné alebo knižné slová sa stávajú dominantami v publicistike, množstvá profesionalizmov z jednotlivých sfér činnosti sa masmediálnou cestou presúvajú z okraja do základnej slovnej zásoby. Komunikácia na konci 20. storočia sa intelektualizovala, jej účastníci prijímajú množstvo informácií o dianí vo svete, prichádzajú do styku s vedeckými i technickými poznatkami. Priamo i sprostredkovane poznávajú cudzie kultúry, zvyky, môžu si vyskúšať dosiaľ neznáme športy, spoznať nové hudobné i umelecké smery, majú prístup k najrozmanitejším výdobytkom civilizácie. Vďaka internetu je súčasný svet komunikačne bezbariérový, možnosť priamo diskutovať s kýmkoľvek na tejto planéte prestala byť utópiou. Tieto zmenené podmienky okolitého sveta a ich

---

* Štúdia vznikla v rámci grantového projektu VEGA č. 2/5065/99.

odraz v jazyku je pre odborníkov veľkou výzvou. Najcitlivejšie a asi najrýchlejšie reflektuje tieto zmeny slovná zásoba.

V súčasnosti vzniká množstvo prác z oblasti výskumu novej slovnej zásoby. Sú to jednak čiastkové analytické rozbor, ale aj syntetické lexikografické diela. K nim možno zaradiť aj slovníky či slovníčky nových slov či neologizmov, hoci autori uvedených lexikografických diel sa tomuto označeniu často vyhýbajú, možno aj preto, že pojmy neologizmus, nové slovo nie sú tak presne vymedzené, ako by sa na prvý pohľad zdalo. Staršie je chápanie neologizmov, podľa ktorého sú to „nové slová, ktoré sú ešte v pasívnej vrstve slovnej zásoby nášho jazyka. Pri strate charakteru novosti, prechode do aktívnej vrstvy jazyka prestávajú byť neologizmami“ (Ondrus, 1980, s. 188). Toto tradičné chápanie vymedzuje miesto neologizmov mimo aktívnej slovnej zásoby. Podľa užšieho chápania sú neologizmy „novotvorené slová al. spojenia slov na pomenovanie nového javu“ (Encyklopédia jazykovedy, 1993, s. 294). Popri „nevžitosti, neustálenosti novotvaru“, nového slova sa zaraďujú medzi neologizmy aj nové použitia slov alebo iné nové jednotky vzniknuté v jazyku, resp. vznikajúce, prípadne prevzaté do jazyka odinakiaľ (Čermák, 1994, s. 216). Pri vymedzovaní neologizmu zostáva pre hovoriaceho daného jazykového spoločenstva dominantným príznakom novosti pri spoločenskej komunikácii. Paradoxne aj toto najvšeobecnejšie chápanie sa relativizuje a dynamizuje: neologizmy sú „relatívne“ nové slová, ktoré „dosiaľ“ pevne nezakotvili v povedomí všetkých hovoriacich alebo sa „aspoň“ pociťujú ako nové. Postupne príznak novosti strácajú, začínajú sa vyskytovať vo väčšej frekvencii a stávajú sa platnou súčasťou lexikálneho systému (porov. Příruční mluvnice češtiny, 1995, s. 95).

Na základe príznaku novosti lexikografi spracúvajú príznakovú novú lexiku vo forme súpisov slov i slovných spojení. Tieto slovníky často obsahujú doplnky v podobe zoznamov skratiek, menových jednotiek, niektorých lexikálno-sémantických skupín a pod., ktoré sú príznakové v lexike daného jazyka v skúmanom období. Neologické slovníky väčšieho rozsahu sa tvoria ako doplnujúci materiál k existujúcim výkladovým slovníkom a hlavným kritériom pre ich zaznamenanie je to, že sú to výrazy, o ktoré sa daný jazyk obohatil, ale existujúce výkladové slovníky túto vrstvu slov nezachytávajú. Pri výbere slov do neologických slovníkov je rôzne kritérium novosti: čas prvého výskytu, jeho neprítomnosť v existujúcich výkladových slovníkoch. Rôzny je aj časový úsek, ktorý pokrýva daný súpis slov: neologické slovníky charakterizujúce jednotlivé roky a vychádzajúce takmer každoročne (Novoje v russkoj leksike, Slovarnyje materialy -77, -78, -79, -80, -81, -82, -83), v niekoľkoročných intervaloch a zaznamenávajúce lexiku 2 – 3 rokov i rozsiahlejšie lexikografické práce, registrujúce dobovú lexiku jednotlivých decénií (Novyje slova i značenija, 1971, 1984). Práce sovietskych lexikografov umožnili sumarizovať v 80.

rokoch neologickú vrstvu v jazyku, ktorá podľa ich výskumov obsahovala viac ako 15 000 jednotiek v povojnovej ruštine.

Najnovšie slovníky neologizmov vychádzajú zdrojovo z textov masmédií (elektronických i tlačených) i tzv. mikromédií (faxov a mejlov). Tie majú v súčasnosti najväčší vplyv na socializáciu slov. Využívajú sa doklady aj z tzv. efemernej tlače (prospekty, letáčky, inzertné noviny), v ktorých jazyk najpružnejšie (hoci často nie najsprávnejšie) reaguje na pomenovacie potreby. Excerpcia vybraných titulov beletrie je doplnková a je doplnená aj o prekladovú literatúru. Výberová excerpčia sa robí najmä z tých odborov, v ktorých sa pociťuje nárast novej lexiky: ekonómia, politika, právo, elektronika, výpočtová technika, ekológia, šport, hudba. Pre mnohých nositeľov jazyka sú často jediným zdrojom čítania či počúvania novinárske spravodajské a publicistické texty. (Vplyv jazyka umeleckej literatúry slabne, umelecké literárne texty sa stávajú exkluzívnym doplnkom pri budovaní korpusov národných jazykov.)

Pre slovníky neologizmov je charakteristický ich dominantný informatívny charakter. Ich úlohou je registrovať a objasňovať nové slová. Tým sa výrazne odlišujú od výkladových slovníkov súčasných jazykov, ktoré sú základnými kodifikačnými dielami a uvádzajú v heslových statiach záväznú lexikálne, gramatické, ortografické i ortoepické údaje.

Napriek nenormatívnosti neologických slovníkov samotný výber lexikálnych jednotiek a forma ich spracovania (najmä ich grafická zložka) svojím spôsobom ovplyvňuje proces zdomáčňovania a čiastočne usmerňuje používateľov, i keď uvádzané údaje nie sú záväzné. Zriedkavo sa v slovníkoch neologizmov používajú štylistické kvalifikátory. Autori si dobre uvedomujú, že nové slová sú v pohybe a proces zdomáčňovania je veľmi rozličný: niektoré lexikálne jednotky zostávajú efemérmi, exotickými či módnymi slovami a v slovnej zásobe sa neudržia. V neologických slovníkoch sú azda najdôležitejšie informácie o používaní danej jednotky v konkrétnej komunikačnej sfére.

Slovníky neologizmov sa stávajú perspektívnou zásobárňou na aktualizáciu výkladových slovníkov (predpokladá sa, že asi 60 % nových slov prechádza do „klasických“ slovníkov). Preto význam tvorby týchto špeciálnych výkladových slovníkov netreba v dnešnej dobe osobitne zdôrazňovať a je paradoxné, že zmienka o neologických slovníkoch chýba napr. v Encyklopédii jazykovedy i v dielach zo slovenskej lexikológie a lexikografie.

Súčasná lexikografia sa prezentovala viacerými s slovníkmi neologizmov. Prímemi niektoré slovanské projekty.

Dva bulharské slovníky neologizmov sú zväčša tvorené ako súpisy slov a slovných spojení s významovou parafrázou. Slovník N. Antonova *Rečnik. Novi i najnovi dumi v bălgarskija ezik* vyšiel v Sofii v roku 1994. Už podtitulok informuje, že

s jeho pomocou budú čitatelia rozumieť všetkému, čo sa píše a hovorí v bulharčine. Kritériom pri výbere lexikálnych jednotiek bola frekvencia nových výrazov a ich konfrontácia „s počítačovým koeficientom perspektívnosti“. V mikroštruktúre slovníka sú informácie o výslovnosti, encyklopedický výklad významu, údaje o pôvode; neobsahuje však exemplifikácie ani údaj o gramatickom aparáte. V závere slovníka sú zoznamy zložených slov pomenúvajúcich fóbie, mánie, ale aj najfrekventovanejšie skratky a meracie jednotky používané v anglicky hovoriacich krajinách. Slovník zaujme najmä množstvom viacslovných pomenovaní i bežných terminologických spojení.

Neologický slovník V. Bondžolovej a A. Petkovej *Rečnik na novite dumi v savremennija bălgarski ezik* vyšiel v minulom roku. Slovník zaznamenáva 1200 nových slov, významov a výrazov a vyše 150 nových abreviatúr. Autorky vymedzujú spracovanú lexiku obdobím posledných 6 rokov (1993 – 1999) s dôrazom na posledné dva roky. Materiálovým zdrojom sa stali dva najčítanejšie bulharské denníky, televízia a rozhlas. V slovníku sa neuvádzajú okazionalizmy a neologizmy čisto terminologického charakteru, ktoré sa nepociťujú ako bežne používané. Heslovými jednotkami sú také nové slová, významy a spojenia, ktoré dosiaľ neboli zachytené v bulharských slovníkoch. Heslová stať obsahuje gramatickú charakteristiku, výklad a citátové spojenie s uvedením prameňa. Tradične aj tento slovník obsahuje doplnky: zoznam nových skratiek, európskych menových jednotiek, predpony násobkov jednotiek dĺžky a kuriózne aj pomenovania výročí svadby.

Iným typom slovníka je zachytenie, resp. spracovanie veľmi frekventovaných slov cudzieho pôvodu, ktoré sú svojím spôsobom neologizmami: v poslednom čase sa presunuli mnohé knižné slová i termíny z rozličných odborných sfér do centra slovnej zásoby a sú pre bežného človeka neznámymi, a teda novými. Dôkazom takýchto výrazných terminologizačných a intelektualizačných procesov v poľskej lexike je slovník A. Markowského *Tyle trudnych słów*, ktorý vyšiel v roku 1994. Ako uvádza autor, ide o praktický slovník cudzích výrazov používaných v tlači, v rozhlase a v televízii. Autor sa kriticky vyjadruje k dovtedajším slovníkom cudzích slov, ktoré sú paradoxne zbytočne obširne a súčasne neúplné. Bežné slovníky cudzích slov obsahujú množstvo termínov vedy a techniky, ktoré sa len zriedka objavujú v tlači, v rozhlase či televízii. Súčasným slovníkom vyčíta nedostatok nových frekventovaných slov a absenciu spracovania nových významov slov prevzatých dávnejšie. Tento slovník je určený bežným používateľom, obsahuje laické opisy významov slov 1100 najbežnejších výrazov v televíznych a rozhlasových reláciách a novinových článkoch posledných rokov zo všetkých oblastí života. Na konci slovníka je zoznam prvých častí slov, ktoré sú základom zloženín v poslednom čase mimoriadne frekventovaných v poľskom jazyku. Heslová stať je bez gramatického aparátu, obsa-

huje výslovnost', výkladovú parafrázu a dokladovú časť. Cennými sú poznámky o používaní niektorých výrazov. Po upozornení (uwaga) hodnotí autor danú lexikálnu jednotku: jej správnosť či módnosť, nesprávne použitie a ponúka vhodné synonymá.

O českých neologických slovníkoch možno s potešením i s istou závišťou konštatovať, že dôstojne reprezentujú túto oblasť jazykovednej práce. Publikácia Z. Sochovej a B. Poštolkovéj *Co v slovníkách nenajdete* s podtitulkom *Novinky v súčasní slovní zásobě* sa objavila na českom knižnom trhu v roku 1994 ako prvé slovníkové dielo tohto typu a zaplnilo medzeru v súčasnej českej lexikografickej praxi. Jej rozsah 2498 slovníkových hesiel poskytoval čitateľovi možnosť zorientovať sa v ná-pore nových slov, odzrkadľujúcich novú ponovembrovú realitu. Publikácia sa stala doplňujúcou slovníkovou príručkou k existujúcim slovníkovým dielam. Prednosťou slovníka bol veľký rozsah spracovaných slovných spojení, ustálených v jazyku v poslednom období. Heslová stať tvoria údaje o výslovnosti, pôvode, gramatické poznámky, výkladová parafráza a čiastočne aj exemplifikácia. Autorky používajú metódu hniezdovania. Špeciálnou poznámkou „nově ve význ.“ poukazujú na rozšírenie, resp. špecifikáciu pôvodného významu.

Treba povedať, že publikáciu privítala aj slovenská, najmä odborná a osobitne lexikografická komunita. Umožňovala konfrontáciu nových lexikálnych jednotiek slovenčiny s blízkym príbuzným jazykom, poskytovala materiál pre zhodné, podobné i odlišné procesy v lexikálnych systémoch.

O štyri roky neskôr vychádza ďalší slovník neologizmov českého jazyka. Autorský kolektív pod vedením O. Martincovej z Ústavu pro jazyk český pripravil lexikografické dielo *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů*, obsahujúci viac ako 4500 hesiel. Teoretické východiská neologickej problematiky spracovala vedúca autorského kolektívu O. Martincová už pred 15 rokmi v originálnej monografii *Problematika neologismů v současné spisovné češtině* (1983), keď ešte nemohla predpokladať takú výraznú akceleráciu jazykových zmien v 90. rokoch.

V úvodných poznámkach k spracovaniu slovníka sa vymedzuje chápanie neologizmov, zdôrazňuje sa najmä opodstatnenie spracúvať ako neologizmy aj slová s prehodnotením pôvodnej príznakovosti (odborné, knižné, profesionalizmy) a slová pomenúvajúce javy a skutočnosti, ktoré boli odsunuté a opäť sa vracajú do aktívnej komunikácie (tzv. revitalizované slová). Nový lexikálny materiál sa získaval najmä z médií a zachytáva obdobie rokov 1985 – 1995. Jedným z kritérií zaradenia výrazov do slovníka je ich fungovanie v hlavných komunikačných sférach. Heslovým slovom je novoutvorené slovo, slovo s novým významom, tzv. neosémantizmus, označený osobitným symbolom, i slovotvorné prvky, súčasti zložených slov. Heslová stať obsahuje údaje o výslovnosti, gramatické informácie, pôvod, skratku označujúcu oblasť alebo sféru použitia. Po stručnom a výstižnom výklade sa uvádzajú doklady v podobe typických spojení (bez udania prameňov). V závere heslovej state sa

často nachádza poznámka s doplňujúcimi informáciami. Najzaujímavejšie sú spresňujúce údaje o fungovaní daného slova v konkrétnych komunikačných sférach. Všetky tieto informácie umožňujú používateľom orientovať sa v záplave nových slov, ale najmä môžu pozitívne usmerniť procesy zdomácnovania.

Zaujímavým projektom slovníka neologizmov s rozsahom asi 2000 hesiel je prekladový *Rusko-český a česko-ruský slovník neologizmů* z roku 1999. Autori v úvode vysvetľujú, že hlavným kritériom výberu do slovníka bola novosť, resp. tabuizovanosť jednotlivých slov. Cieľom bolo pomôcť čitateľom súčasnej literatúry, ktorá je presýtená jednak neologizmami pomenúvajúcimi nové javy a skutočnosti (oblasť ekonomiky, bankovníctva, ale aj počítačov a i.), jednak priexpresívnou až vulgárnou lexikou. Tým je vymedzený aj výber nesúrodých lexikálnych jednotiek. Možno by bolo predsa len vhodnejšie urobiť dva samostatné súpisy slov, v ktorých by sa akceptovala rozličná komunikatívna hodnota uvádzaných slov. Žiaľ, absencia gramatického aparátu, výkladovej parafrázy, ale najmä neuvádzanie exemplifikácie ponúka čitateľovi len základnú informáciu o existujúcich nových slovách a ich ekvivalentoch v cudzom jazyku. Napriek uvedenému nedostatku pomôže tento slovník pri súčasnej nedostupnosti ruských neografických diel utvoriť si obraz o pohyboch v slovnej zásobe ruštiny a môže slúžiť ako podnet na konfrontáciu neologických sústav iných jazykov.

Na Slovensku zatiaľ slovník neologizmov nevznikol, hoci slovenská jazykoveda nezaostáva vo výskume slovnej zásoby súčasného jazyka. Pred viac ako desaťročím vznikla pozoruhodná kolektívna monografia *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*, zachytávajúca zmeny v slovnej zásobe slovenčiny v rokoch 1970 – 1985 na najnovšom materiáli (vlastná excerpčia), dovtedy prevažne nezachytenom v lexikografických prácach. Práca má síce vecný register, no jej prirodzeným doplnkom mal byť aj slovník tohto obdobia.

Dynamickým procesom v slovnej zásobe slovenčiny sa i naďalej systematicky venuje K. Buzássyová (napr. 1997, 1998), v súčasnosti vedúca autorského kolektívu, ktorý pripravuje v Jazykovednom ústave E. Štúra Slovník súčasného slovenského jazyka. Podrobnú analýzu slovenskej lexiky v 90. rokoch spracovala M. Šimková v zborníku *Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti* (1999).

Kým prvé vydanie Krátkeho slovníka slovenského jazyka (KSSJ) vyšlo ešte pred veľkými spoločenskými zmenami (1987), tretie vydanie už aj s určitým odstupom zachytáva čiastočne zmeny, ktoré nastali v slovnej zásobe nášho jazyka, a to zaznamenaním nových slov, nových významov a nových použití. Z počítačového korpusu textov (najmä dennej tlače) sa do KSSJ pridalo asi 1500 najfrekventovanejších slov, ktoré neboli v dovtedajších lexikografických dielach zachytené. Keďže je KSSJ normatívnym dielom, zaznamenáva spisovnú lexiku. Preto sa mnohé neologiz-

my napriek vysokej frekvencii do slovníka nedostali. Neologizmy cudzieho pôvodu čiastočne (nie však systematicky) zaznamenávajú nové slovníky cudzích slov, resp. nové vydania už existujúcich slovníkov; vychádzajú nové terminologické slovníky spracúvajúce aj množstvo nových výrazov či novotvarov. Už niekoľko rokov (od roku 1995) vo vedecko-popularizačnom časopise Kultúra slova publikuje S. Duchková v rubrike Z nových výrazov rozsiahlejšie poznámky o nových slovách, nových významoch slov i o nových slovných spojeniach.

Nové slová v slovenčine čakajú na spracovanie. Všetky spomínané neologické slovníky môžu byť preto podnetom i výzvou pre lexikografov, aby sa začalo so spracúvaním lexiky konca 20. storočia.

Literatúra

- ANTONOV, N.: Rečnik. Novi i naj-novi dumi v bálgarskija ezik. Sofia, Pelikan Alfa 1994. 188 s.
- BONDŽOLOVA, V. – PETKOVA, A.: Rečnik na novite dumi v savremennija bálgarski ezik. Slovo, Veliko Tarnovo 1999. 140 s.
- BUZÁSSYOVÁ, K.: Slovenčina ako stredoeurópsky jazyk (Na okraj protikladu domáce/cudzie). In: Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca 3. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 1997, s. 65 – 68.
- BUZÁSSYOVÁ, K. In: Slovenský jazyk. Najnowsze dzieje językow słowiańskich. Red. J. Bosák. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut filologii Polskiej 1998. 168 s.
- ČERMÁK, F.: Jazyk a jazykověda (Přehled). Praha, Pražská imaginace 1994. 251 s.
- Encyklopédia jazykovedy. Spracoval J. Mistrík s kolektívom autorov. Bratislava, Obzor 1993. 513 s.
- HORECKÝ, J. – BUZÁSSYOVÁ, K. – BOSÁK, J. a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava, Veda 1989. 436 s.
- MARKOWSKI, A.: Tyle trudnych słów. Warszawa, Twój styl 1994. 176 s.
- MARTINCOVÁ, O.: Problematika neologismů v současné spisovné češtině. Praha, Univerzita Karlova 1983. 160 s.
- MARTINCOVÁ, O.: Deskripce a/nebo preskripce v neografii. In: Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca 3. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 1997, 65 – 68.
- Nová slova v češtině. Slovník neologismů. Kolektiv autorů pod vedením O. Martincové. Praha, Academia 1998. 356 s.
- ONDRUS, P. – HORECKÝ, J. – FURDÍK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 232 s.
- Příruční mluvnice češtiny. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1995. 800 s.
- SAVICKÝ, N. – ŠÍŠKOVÁ, R. – ŠLAUFOVÁ, E.: Rusko-český a česko-ruský slovník neologizmů. Praha, Academia 1999. 133 s.
- SOCHOVÁ, Z. – POŠTOLKOVÁ, B.: Co v slovnících nenajdete. Novinky v současní slovní zásobě. Praha, Portál 1994. 204 s.
- ŠIMKOVÁ, M.: Pohyby v slovenskej lexike v 90. rokoch. In: Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti. Bratislava, Veda 1999 (v tlači).

Ladislav Dvonč

ZNOVA O PRAVIDLE O RYTMICKOM KRÁTENÍ V SPISOVNEJ SLOVENČINE (2)

DVONČ, L.: Again on Rhythmic Rule in the Slovak Language. *Slovenská reč*, 64, 1999, No. 6, pp. 345 – 354. (Bratislava)

The paper is the second part of answer of L. Dvonč to the paper of J. Kačala *Trend of the Rhythmic Law (2)* published in *Slovenská reč*, 64, 1999, No. 3, pp. 150 – 157.

Ako vidno z úvodných odsekov, pokračuje J. Kačala, treba aj v tomto jeho druhom príspevku o smerovaní rytmického zákona (nejde ani o druhý príspevok, iba o druhú časť príspevku *Smerovanie rytmického zákona*) hovoriť predovšetkým o metóde práce L. Dvonča, ktorý vo svojej vedeckej praxi (nie skôr vedeckej práci?) ponúka čiru pozitivistickú metódu, ktorá sa obmedzuje na zhromažďovanie, pozorovanie a triedenie vonkajších javov, ale podstata veci sa tak stráca. Keď sa totiž neúmeraná váha pripisuje jednotlivostiam, javovej stránke, pokračuje vo svojich úvahách a poučovaniach J. Kačala, nemôže sa postihnúť všeobecné, ba to, čo sa takýto prístup usiluje postihnúť, skresľuje jestvujúci stav a protirečí skutočnosti. Jednotlivosti si skrátka podľa J. Kačalu netreba všímať; jemu sú takýmito jednotlivosťami dokonca aj prípady, ktoré sa uvádzajú v Pravidlách slovenského pravopisu (PSP) alebo v Pravidlách slovenskej výslovnosti. Netreba si podľa toho všímať také jednotlivosti, ako sú napr. *mliečnik*, *orientálny*, *preorientovať* atď., ktorým nie je ani možné pripisovať neúmernú váhu. Podľa J. Kačalu zrejme nemajú nijakú váhu pri úvahách o rytmickom krátení alebo o rytmickom zákone, o ktorom on hovorí. Potom ostáva záhadou, prečo sa v základných normatívnych príručkách spomínajú jednotlivosti, ktoré nemajú nijakú váhu, alebo prípady, ktorým ktosi pripisuje neúmernú váhu. Asi by bolo najlepšie takéto jednotlivosti alebo „kuriozity“, o ktorých hovorí J. Kačala, nikde nespomínať, tváriť sa, že takéto prípady jednoducho neexistujú, a potom bude zákon zákonom bez výnimiek a zbytočných problémov. A najhoršie je, že takéto „nevhodné“ jednotlivosti pribúdajú, ich počet vzrastá. Tu sme zase pri nešťastnom počítaní alebo počtoch, ktoré J. Kačalovi veľmi prekážajú. Narábanie s počtami prípadov uplatňovania sa rytmického zákona, pokračuje J. Kačala, ako aj výnimiek z neho, ako ich vraj rýdzo technicky prinášajú PSP z r. 1998 (poznáme, že takto „rýdzo technicky“ postupovali aj staršie PSP a aj iné jazykové príručky), je názorným príkladom takejto metódy, že sa totiž zhromaždia a zrátajú prípady a porovnáva sa to, čo sa porovnať nedá. Dosiaľ sa prípady uplatňovania sa krátenia dĺžok a prípady neuplatňovania sa takého krátenia (tradične označované

ako výnimky) uvádzali vždy iba „rýdzo technicky“; rád by som videl Kačalovo spracovanie, ktoré by nebolo „rýdzo technické“, pri ktorom by nešlo o nijaké počty. Druhou stránkou mince, píše ďalej J. Kačala, je priame opovrhovanie systémovou metódou, ako ňou pracoval (ako ju uplatnil) J. Kačala v príspevku o smerovaní rytmického zákona. J. Kačala pri úvahách o rytmickom krátení hovorí o systémovej metóde iba všeobecne, on nikdy nepísal nejako podrobne o niektorých výnimkách (a iba o tých je potrebné hovoriť alebo je potrebné uvažovať, či sú opodstatnené), on iba ako redaktor Krátkeho slovníka slovenského jazyka (KSSJ) zaviedol skracovanie prípon *-ár* a *-áreň* nielen po predchádzajúcej jednoduchej dĺžke, ako je to už v PSP z r. 1991, ale aj po dvojhĺaskach, teda nielen v slovách ako *obrázkar*, *bájkar*, *ohýbareň* atď., ale aj *mliekar*, *mliekareň* (v PSP z r. 1991 *mliekár*, *mliekareň*). Zato však prijal neskracovanie prípony *-iar* a *-iareň* po predchádzajúcej dĺžke (akejkoľvek), napr. *miliar*, *gýčiar*, *rýchliareň*, *triediareň* (slovo *triediareň* je v spomínanom slovníku), na ktoré som prvý upozornil už v r. 1955 a ktoré sa dnes uvádzajú ako jedna z výnimiek z rytmického krátenia. Na jednej strane tieto podoby prijíma (aj keď o tom výslovne nehovorí), na druhej strane je stále proti nekráteniu prípony *-iak*, napr. *mliečnik*. Ale ak sú súčasťou kodifikácie podoby *miliar*, *múčiar*, *triediareň*, *rýchliareň*, prečo potom nemajú byť súčasťou kodifikácie aj podoby s príponou *-iak* po predchádzajúcej dĺžke, teda napr. *mliečnik*. Podoby *múčiar*, *rýchliareň*, *triediareň* sa celkom prirodzene viažu na podoby *zamúčia*, *urýchlia*, *triedia* atď., kde neexistuje krátenie, podoby *mliečnik*, *drôtiak* atď. sa zas celkom prirodzene viažu na podoby *miliar*, *rýchliareň*, *triediareň* atď.; v jednom aj druhom prípade sa dvojhĺaska *ia* po predchádzajúcej dĺžke neskracuje. Z tohto hľadiska, opovažujem sa to tvrdiť, je dokonca podoba *mliečnik* so skracovaním akýmsi vybočením, je „nesystémová“, ak sa smiem takto vyjadriť. Prečo máme dokazovať, že prípony *-iar* a *-iareň* sa neskracujú po predchádzajúcej dĺžke, ale prípona *-iak* sa už má skraco-vať, hoci má podobnú skladbu alebo výzor. Môžeme všeobecnejšie povedať, že v súčasnej spisovnej slovenčine sa nekrátia v slovesných tvaroch prípony *-ia*, *-iac*, *-iaci*, napr. *súdia*, *súdiac*, *súdiaci*, *riadia*, *riadiac*, *riadiaci*, rovnako sa nekrátia ani substantívne prípony *-iar*, *-iareň* a *-iak*. Je to azda nejaký systém alebo subsystém. A zase tu ide o nekrátenie v prípade dvojhĺasok, o ktorom ja vždy hovorím. Pravda, nikdy som netvrdil, že takto je to už vo všetkých prípadoch, kde ide o dvojhĺasky po predchádzajúcich jednoduchých dĺžkach alebo po predchádzajúcich dvojhĺaskach, pretože aj ja dobre viem, že v niektorých prípadoch sa dvojhĺasky krátia, napr. *cudzia*, ale *rýdza* atď.

J. Kačala ďalej hovorí, že je pozoruhodné, ako L. Dvončovi priamo prekáža jeho argumentácia systémovými faktami a súvislosťami. V tejto súvislosti cituje moje vyjadrenie, že podľa Kačalu nesystémovosť v prípade podoby *bájkar*, ale *mliekár* pripomenuli všetci vedeckí recenzenti PSP z r. 1991. Ja som už v prvej časti

tohto svojho príspevku upozornil, že v spisovnej slovenčine existuje „nesystémovosť“ v prípade skracovania jednoduchej dĺžky po predchádzajúcej jednoduchej dĺžke už pri slovách typu *vysvedčenie*, napr. *za kútom – zákutie*, ale neskracovanie dvojhĺasky po predchádzajúcej dĺžke, napr. *za riekou – záriečie*, *za tónou – zátónie* (a to sú zase prípady, ktoré sa uvádzajú v PSP, spomína ich v jednej zo svojich štúdií aj Š. Peciar, nie sú to teda nejaké jednotlivosti alebo kuriozity, a kuriozitami nie sú ani obce s názvom *Záriečie*). Potom sa J. Kačala znovu vracia k mojej pracovnej metóde, ktorú označuje, ako sme už hovorili, za číro pozitivistickú. Na tomto mieste sa nejdem zaoberať otázkou, čo pozitívizmus (a trebárs aj neopozitívizmus) priniesol alebo nepriniesol, ale predsa len si myslím, že pozitivistická metóda čosi aj priniesla, keď podľa J. Kačalu aspoň zhromažďovala, pozorovala a triedila vonkajšie javy jazyka. Tu chcem uviesť niečo iné. V nedávnej minulosti sa vyplytvalo veľa času na rozličných konferenciách, sympóziách a iných podujatiach a akýchsi seansách, aby sa dokázalo, aký je pozitívizmus a nielen pozitívizmus, ale aj štrukturalizmus nesprávny, pochybený, nebezpečný, ohrozujúci priam základy vysnívanej novobudovanej spoločnosti. Nebezpečné bolo vtedy vymyslené obvinenie z pestovania alebo pridržania sa pozitivistickej alebo štrukturalistickej metódy, alebo ešte aj nejakej inej metódy, ktorá bola v nemilosti niektorých jednotlivcov. Keby ma vtedy ktosi obvinil z pestovania pozitivistickej metódy (čo pokladám iba za Kačalov výmysel), veru by to bolo malo neblahé dôsledky. Dnes, chvalabohu, to už tak nie je. Ja by som predsa len J. Kačalovi odporúčal, aby sa vystríhal takýchto a podobných „systémových“ jednostranných a nedobre uvážených klasifikácií, aj keď sa jemu zdajú systémové. Ale poďme ďalej ku Kačalovmu príspevku alebo k ďalším jeho výkladom. Keby som mu vraj ukázal, kde jeho metóda zlyháva, bol by býval nútený zamyslieť sa nad sebou. V každom prípade by sa mal J. Kačala nad sebou zamyslieť, čo som už naznačil v súvislosti (veru súvislosti) s jeho tvrdením o mojom pestovaní pozitivistickej metódy. Dvončova kritika, píše ďalej kritik, však smeruje proti systémovej metóde vo všeobecnosti. Tento postup mu je nepochopiteľný. Nuž ale prečo mu je nepochopiteľný, keď ja som akýsi zarytý pozitívista, ktorému systém alebo systémová metóda je cudzia alebo mu prekáža. Ja som však práve proti tomu, ako so systémom narábal celkom svojvoľne práve J. Kačala. Systémová metóda sa podľa neho dnes vo vede všade uplatňuje všeobecne a stále sa zdokonaľuje. Je to podľa neho jeden z najväčších výdobytkov súčasnej svetovej vedy, v jazykovede sa táto metóda spája s menom F. de Saussura. Tu J. Kačala vystupuje skôr ako prednášateľ na vysokej škole. Ja si myslím, že by mal prebrať skôr každú výnimku z pravidiel o rytmickom krátení, ako sa tieto výnimky uvádzajú v najnovších PSP. Ja som vo svojej knižnej práci preberal všetky prípady dodržiavania aj porušovania pravidiel o rytmickom krátení od L. Štúra po vtedajšie PSP a zaujal som stanovisko

ku každému prípadu. To bude plodnejšie východisko na uvažovanie o platnosti alebo neplatnosti pravidla o krátení dĺžky po predchádzajúcej dĺžke (v minulosti bežne označovaného ako rytmický zákon, v najnovších prácach, napr. u E. Paulinyho alebo v PSP z najnovších rokov, ako pravidlo o rytmickom krátení). J. Kačala hovorí, že ak sa mu pri jeho dôraze na potrebu posilňovať pri kodifikácii systémové zákonitosti podáva akási jednostrannosť, prípadne nerešpektovanie pohybu či dynamiky v jazykovej praxi, nie je to pravda. On potrebuje posilňovať pri kodifikácii systémové zákonitosti, pričom pod systémovou zákonitosťou v prípade dĺžky po predchádzajúcej dĺžke zrejme rozumie dôsledné skracovanie dĺžky po predchádzajúcej dĺžke. Toto posilňovanie uplatnil v prípade zavedenia podôb *mliekar* a *mliekareň* v treťom vydaní KSSJ. Posilňovanie alebo posilnenie už neuplatnil v prípade prípon a či variantov *-iar* a *-iareň*. A skracovanie neposilnil ani v iných prípadoch, hoci je ich dosť. A tu sme zase pri oných nešťastných počtoch. Ale aj E. Pauliny (1981, s. 328) hovorí o tom, že pravidlo o rytmickom krátení má viacero výnimiek (výraz viacero má číselný význam). Podľa neho už to, že spisovný jazyk vyžaduje toľko (zase ten počet) a také závažné výnimky (tu je aj váha, o ktorej rozmýšľa J. Kačala), ukazuje, že chápanie móry ako základnej prozodickej jednotky sa v spisovnom jazyku zatemňuje. A chápanie spisovnej slovenčiny ako jazyka s mórou ako základnou prozodicou jednotkou, teda ako mórového jazyka, sa opiera práve o fungovanie dvojhlasok ako dlhých nositeľov slabičnosti (pozostávajú evidentne z dvoch častí); je tu teda iný stav ako napr. v latinčine alebo finčine, kde ide takisto o mórovú kvantitu. E. Pauliny jasne vidí súvislosť chápania móry ako základnej prozodickej jednotky s neuplatňovaním sa rytmického krátenia v istých prípadoch, resp. v istom počte výnimiek a aj ich váhe. Týmto otázkam už tu nechceme a ani nemôžeme venovať väčšiu pozornosť, lebo by sme sa značne odchýlili od odpovede J. Kačalovi na jeho námietky proti našim výkladom. A môžeme znovu konštatovať, že nejde len o značný počet a ich váhu, ale aj o to, že takýchto prípadov pribúda. To je práve pohyb alebo dynamika v oblasti uplatňovania sa pravidla o rytmickom krátení. J. Kačala sa ohradzuje proti tomu, ak ho niekto podozrieva, že nerešpektuje pohyb alebo dynamiku. Ale jeho postup pri preberaní rytmického krátenia je taký, že akékoľvek nezhody s krátením odmieta ako jednotlivosti alebo kuriozity, s ktorými sa nemožno zaoberať vo vážnej vedeckej práci alebo diskusi. On vraj jazykovú prax sústavne sleduje, a to dokonca veľmi pozorne, no na rozdiel od číreho pozitivistického prístupu (!) jasne dáva materiál do jasného vzťahu s príslušnými zákonitosťami podľa toho, či sa tieto zákonitosti ďalej podporujú, alebo nie. Svoj materiál hodnotí aj z hľadiska súladu či nesúladu s normou a kodifikáciou. Ak však tento materiál nie je v súlade s ním zistenou zákonitosťou, odmieta ho. Ja si myslím, že v takomto prípade sa treba zamyslieť nad tým, či je takáto zákonitosť naozajstnou zákonitosťou, či prípady, ktoré nie sú v súlade s ním proklamovanou zákonitosťou, nie sú svedectvom nejakej nove

konitosti. Nech akokoľvek čítam Kačalove výklady, vždy mi to vychodí tak, že on o zákonitosti hovorí, že ide o dôsledné uplatňovanie sa krátenia dlhých slabík po predchádzajúcich dlhých slabikách. On priam za svoj program vyhlasuje úsilie o posilňovanie ním zistenej systémovej zákonitosti. Ja si myslím, že úlohou vedeckého výskumu je skúmať úzus a zistiť, aká je norma, a podľa stavu v jazykovej norme treba potom robiť závery pre kodifikáciu. Ja sám sa nazdávam, že súčasná kodifikácia v niektorých prípadoch nevystihuje stav v norme jazyka (ide predovšetkým o nekrátenie jednoduchej dĺžky po predchádzajúcej jednoduchej dĺžke). Podľa J. Kačalu L. Dvonč varuje, že v mene systému sa odmieta akýkoľvek pohyb v jazyku; nevie, či tento výrok sa vzťahuje aj na neho, lebo on sa necíti adresátom takejto výstrahy. Podľa Kačalovej čudnej predstavy ja neustále varujem, hrozím, vyhrážam sa, vysielam výstrahy. Keď však on každý nový jav dáva do súvislosti s príslušnými zákonitosťami, o ktorých hovorí, podľa toho, či niektorý nový jav je v súlade s vnútornými zákonitosťami jazyka, je potom jasné, že niektorý nový jav odmietne len preto, že nie je v súlade s ním proklamovanou zákonitosťou. Nechce brať do úvahy tú skutočnosť, že nové javy môžu byť signálom práve novej zákonitosti, lebo zákonitosti v jazyku nie sú nemenné, niektoré zanikajú a niektoré nové vznikajú. Ďalej hovorí, že on preukázal kvalifikovanosť aj vo vedeckom opise pohybu v súčasnom jazyku. On preukázal kvalifikovanosť, iný sa vyznačuje nekvalifikovaným postupom. Aj takto sa dá písať o sebe (tu chvála a samochvála) a o iných (tam zatracovanie). Nezabudne znovu spomenúť hrozbu, ale o tom je už vari zbytočné aj hovoriť. Jemu pomaly takmer všetko, čo ja poviem, sa mení na nejakú hrozbu, vyhrážanie sa atď. Moje vyjadrenie, že v mene systému sa odmieta akýkoľvek pohyb v jazyku – najmä atribút akýkoľvek – svedčí vraj o mojej zaujatosti a neobjektívnosti, o neochote pozorne čítať a vecne vnímať cudzie odborné stanovisko, ale zvrátiť tento stav už nie je v jeho silách. O sebe si myslí, že on nie je zaujatý, ale objektívny a že sa vyznačuje ochotou pozorne čítať a vecne vnímať cudzie odborné stanovisko. No jeho bezpríkladné vyhlásenie, že vo vedeckej diskusii sa ešte nestretol s takým nekvalifikovaným postupom, aký našiel v mojom polemickom príspevku, sa všeobecne hodnotí ako zaujaté a neobjektívne. A o jeho nesmiernej ochote pozorne čítať a vecne vnímať cudzie odborné stanovisko najlepšie svedčí to, že napriek môjmu opakovanému upozornovaniu, že si zamieňa alternácie a rytmické krátenie, sa u neho nič nemení, lebo mi zase vyčíta, že nepíšem o niektorom prípade ako o rytmickom krátení, hoci podľa mojej mienky (a nielen podľa mojej mienky) nejde v danom prípade o rytmické krátenie, ale o alternáciu. Je len prirodzené, že ani pri týchto svojich úvahách nezabudol odsúdiť čiru pozitivistickú metódu a vychváliť svoju systémovú metódu, ktorú odporúča každému slovenskému jazykovedcovi okrem mňa (tu už stratil každú nádej).

V ďalšom odseku J. Kačala zisťuje ďalšiu stránku mojej pracovnej metódy. Ja si vraj medzi odborníkmi preberám a u niektorých spochybňujem ich kompetenciu vyjadriť sa o istej téme. Konkrétne tak podľa neho pristupujem k autorom recenzií PSP z r. 1991. Na celom tomto jeho vyjadrení je pravdivý akurát údaj, že ide o Pravidlá z r. 1991. Výslovne cituje moje vyjadrenie, že sa títo odborníci „otázkou uplatňovania pravidiel o krátení dĺžky po predchádzajúcej dĺžke v nejakých štúdiách alebo iných príspevkoch nikdy nezaoberali, takže ide iba o vyslovenie mienky bez nejakej hlbšej alebo hlbkej argumentácie a zdôvodnenia stanoviska“. Kde som ja v tejto vete vyjadril spochybnenie kompetencie vyjadriť sa o istej téme? Myslím, že táto formulácia jasne svedčí o zaujatosti a neobjektívnosti jej autora a o neochote pozorne čítať a vecne vnímať cudzie odborné stanovisko (aby som citoval jeho vlastný výrok). Ja hovorím iba o váhe alebo závažnosti nejakého stanoviska. A na váhu alebo závažnosť J. Kačala predsa veľmi dbá, keď upozorňuje, ako ja na to nedbám pri „počtoch“, ktoré sa týkajú výnimiek z pravidla o rytmickom krátení. Nevieť tiež, čo za veľký hriech alebo absurdný nedostatok ďalšej stránky mojej pracovnej metódy je ten fakt, že by som si preberal medzi odborníkmi. Ja by som mu mohol na množstve prípadov dokázať, ako si niektorí autori preberajú medzi odborníkmi, niektorí dokonca priam zámerne necitujú niektorého iného autora, lebo sa s ním neznášajú. Ale ja sa tu takýmito úvahami a myšlienkami, ktoré by už zachádzali ďaleko za hranice jazykovedy alebo vedeckého výskumu všeobecne, nemienim zaoberať a nemienim ani nikoho poučovať, koho má a koho nemá citovať, koho si má a koho si nemá všímať atď. A konečne, ak už o tom vôbec hovoríme, kde si ja preberám medzi odborníkmi, keď ja som sa vyjadril k dvom recenzentom PSP z r. 1991? A tých spomína práve J. Kačala, ja mu iba odpovedám na to, čo on výslovne spomína. V nijakom prípade si medzi odborníkmi nepreberám, čo dokazuje aj tento môj príspevok, kde spomínam aj odborníkov, ktorých by iní azda ani nespomenuli.

Ďalšou stránkou pracovnej metódy L. Dvonča je „upravovanie si“ (citujem doslova alebo do písmena) jeho, teda Kačalových postojov tak, aby ich mohol kritizovať. Za takýto postup pokladá to, keď mu pripisujem názor, akoby v spisovnej slovenčine videl iba úsilie obmedzovať kvantitu. To podľa neho nezodpovedá skutočnosti, lebo vo svojich príspevkoch z r. 1995 a 1998 „terminologicky vraví“ (nezvyčajné vyjadrenie, ja som ešte nikdy nikoho nepočul terminologicky vraviť) o regulovaní kvantity v slove, a to nielen prostredníctvom rytmického zákona, ale aj kvantitatívnych alternácií, napr. *napísať – nápis, privrátiť – prívrat, víno – vinár, okrúhly – okruhliak*. Tu by sme mohli dlho uvažovať o tom, či prostredníctvom rytmického krátenia a prostredníctvom alternácií môžeme regulovať kvantitu. Nerád hovorím o regulovaní. Použitie termínu regulovanie môže ľahko viesť k predstave, že rytmické krátenie a kvantitatívne alternácie môžeme využívať na upravovanie kvantitatívnych pomerov v spisovnej slovenčine. Napr. v prípadoch *vták – vtáčí*,

kohút – *kohúti* nastáva porušovanie krátenia, lebo po dlhej slabike nasleduje ďalšia dlhá slabika, a preto niektorí navrhujú používať tvary *vtačí*, *kohutí* so skrátením kvantity v základe slova, aby sme sa vyhli dvom dĺžkam. Ale to je celkom mylný postup, lebo v spisovnej slovenčine sa v súčasnosti uplatňuje tendencia neskracovať dĺžku v základe. V duchu tejto tendencie boli nahradené staršie podoby *vtačí* alebo *kohutí* podobami *vtáči*, *kohúti*. Nemožno ani umelo a násilne zavádzať podoby *paví*, *krokodilí*, *mufloní* a nebudaj azda aj (!) *devčí*, *divačí* namiesto *paví*, *krokodilí*, *dievčí*, *diviačí* atď. Dvomi dĺžkami sa v týchto a podobných prípadoch možno vyhnúť iba dodržiavaním rytmického krátenia, teda používaním podôb *vtáči*, *kohúti*, *paví*, *mufloní* atď. (ale podľa môjho názoru iba v prípade jednoduchých dĺžok, teda už nie podoba *diviačí* namiesto *diviačí* atď.). J. Kačala výslovne hovorí o tom, že ja mu pripisujem iba úsilie obmedzovať kvantitu. Ja však na s. 292, z ktorej vyberá moje slová, hovorím o tom, že J. Kačala do jedného zákona (zákona o kvantite, o čom písal inde) spája alternácie, pri ktorých ide o skracovanie, ktoré nie je podmienené kvantitou predchádzajúcej slabiky, s rytmickým zákonom, pri ktorom ide o skracovanie dlhej slabiky po predchádzajúcej dlhej slabike. V spisovnej slovenčine sa uplatňuje nielen skracovanie, ale aj predlžovanie, takže nejde iba o úsilie obmedzovať kvantitu. Pripisujem ja v tomto vyjadrení J. Kačalovi iba úsilie obmedzovať kvantitu? Ja si myslím, že J. Kačala si zle vyložil toto moje vyjadrenie. Ja si ani nemyslím, že by J. Kačala nevedel o tom, že popri skracovaní pri tvorení slov a pri skloňovaní sa uplatňuje aj predlžovanie. Tento prípad beriem *bona fide* iba ako nedorozumenie. Podobne vraj, pokračuje autor, na s. 299 svojho príspevku jeho formuláciu o fungovaní rytmického krátenia som o niekoľko riadkov nižšie zamenil formuláciou o fungovaní rytmického zákona. Proti tejto dezinterpretácii jeho textu je nútený, ako uzatvára, protestovať. Priznám sa, že tejto jeho výhrade alebo námietke jednoducho nerozumiem. Ja na s. 299 spomínam formuláciu o rytmickom krátení v 3. vydaní KSSJ, ktorá sa týka prídavných mien typu *kamzík* – *kamzičí*. Ďalej hovorím, že v tomto prípade nejde o nijaké realizovanie nejakých zmien v oblasti rytmického zákona. Ja som tu termíny rytmické krátenie a rytmický zákon použil v rovnakom význame, hoci ja sám používam skôr termín pravidlo o rytmickom krátení, skrátene možno hovoriť a tak sa aj hovorí iba o rytmickom krátení. Ja sám som v minulosti používal termín rytmický zákon, prečo ho dnes nepoužívam, vysvetlil som nedávno (dostalo sa mi za to nadmernej kritiky od J. Kačalu). O akú dezinterpretáciu ide, keď rytmické krátenie a rytmický zákon sú to isté? Neviem ani o tom, že by formulácia v KSSJ bola Kačalovým textom alebo jeho formuláciou. Ak to tak aj je, v nijakom prípade v mojom vyjadrení nejde o nijakú dezinterpretáciu.

V ďalšom odseku v mojej formulácii o ústupe krátenia v celom období fungovania súčasnej spisovnej slovenčiny zas vidí jednostrannosť podmienenú pracovnou metódou. Tu zas našiel ďalšiu zlú stránku mojej pracovnej metódy. Nech poviem

čokoľvek, vždy je to príklad na uplatňovanie nesprávnej pracovnej metódy. Ďalej J. Kačala nachádza u mňa aj istý schematický prístup. Ja sa len čudujem, že pri toľkom uplatňovaní nesprávnej metódy, nekvalifikovaného postupu a schematického prístupu sa napr. moje zistenie, že prípony *-iar* a *-iareň* sa nikdy nekrátia, mohlo dostať ako jedna z výnimiek do PSP (a že sa do nich dostali aj výsledky iných mojich výskumov, ak zájdem za hranice rytmického krátenia). A, samozrejme, pri každej príležitosti neprestáva opakovať svoje výhrady voči mojim „počtom“. Ja sa tu pýtam, načo vôbec sa v našej jazykovede spočítavajú slová, hlásky či fonémy, grafémy, morfémy atď., pestujú sa kvantitatívne metódy, keď mnou spomenutý jednoduchý fakt, koľko výnimiek z pravidla o rytmickom krátení dnes existuje, je dôvodom na to, aby mi stále pripomínal moje „počty“ a vôbec nejaké počty. Tým nechcem tvrdiť, že sa pokladám za nejakého „kvantitatívneho lingvistu“.

V súčasnej situácii nemožno podľa J. Kačalu vidieť iba obmedzovanie jestvovania a fungovania rytmického zákona, ako to vraj tvrdím ja, lež aj naopak – a to predovšetkým – neprestávajúce široké potvrdzovanie jeho systémového jestvovania a pravidelného fungovania. Ja som nikdy netvrdil a ani netvrdím, že možno vidieť iba obmedzovanie jestvovania a fungovania pravidla o rytmickom krátení. Nech mi J. Kačala ukáže miesto v nejakej mojej práci, kde by som tvrdil, že už existuje iba obmedzovanie. Ja som si to podľa neho pri svojom polemickom zápale a sledovaní len svojej pravdy nestačil všimnúť. Tu potom rozvádza veci, ktoré sú notoricky známe a je zbytočné o nich vôbec hovoriť. Za povšimnutie stojí iba jeho „objavné“ zistenie bezvýnimčného uplatňovania sa hláskových zákonov a jeho zistenie, že výnimky sú prirodzenou súčasťou jestvovania a fungovania zákonitostí nielen v jazyku, lež aj v spoločnosti a v prírode. Z výnimiek vraj netreba robiť démona alebo hrozbu celému rytmickému zákonu. Stále dookola to isté, nesprávna metóda, nesprávny prístup, nesprávny postup, hrozby, zastráňovanie. Keď Kačala hovorí o výnimkách, je to, pravda, výsledok systémového postupu, prístupu, systémovej metódy. Doterajší spôsob výkladu (alebo skôr, ako pripomína v zátvorkách, „nevýkladu“) nás vraj priviedol do situácie, že žiaci a študenti o rytmickom krátení vedia veľmi málo. Vraj po habkavej odpovedi na otázku podstaty tohto zákona takmer jedným dychom prejdú na výnimky, lebo o tých vedia oveľa viac ako o prípadoch, v ktorých sa zákon uplatňuje. Pýta sa, či by si za tento stav nemali spytovať svedomie okrem iných aj tí, čo zaznamenávajú jazykový systém a na jeho konto jednostranne vyzdvihujú výnimky. Žeby tí, čo píšu o výnimkách alebo aj o výnimkách, mali taký dosah na žiakov a študentov, že tí viac vedia o výnimkách ako o tých prípadoch, v ktorých sa pravidlo o rytmickom krátení dodržiava alebo má dodržiavať? A nemajú na nich vplyv azda skôr tí, čo ich o rytmickom krátení učia?

Potom sa autor rozpisuje o pôvode rytmického krátenia. Tieto jeho výklady nejdem komentovať, lebo na podstatu otázky, ako sa uplatňuje v súčasnej spisovnej slovenčine (a o tej je reč) pravidlo o rytmickom krátení, to nemá nijaký dosah.

Pre Dvončov prístup je vraj charakteristické (tu bude ďalšia charakteristická črta), že vôbec nespomína pravidelné a systémové prípady tvorenia gen. pl. typu *prázdniny – prázdnin, riečica – riečic* atď., ktoré podľa J. Kačalu tvoria zjavnú protiváhu Dvončovým pozorovaniam o neuplatňovaní sa rytmického zákona v pozíciách po dvojhĺaskach, ako aj po dlhých samohláskach. Z oblasti tvorenia slov sa vraj v Dvončových výkladoch rovnako nestretne s prípadmi typu *zemiačik, fliačik*, pri ktorých sa on v kultivovanej, t. j. vedome spisovnej praxi nestretol s porušovaním rytmického zákona a ktoré do Dvončovej zjednodušujúcej schémy zjavne nepasujú. Ponajprv si J. Kačala nevšimol (nevdojak alebo úmyselne), že ja vo svojom príspevku odpovedám na jeho pripomienky k môjmu výkladu. Pretože on tieto prípady nespomínal, nespomínal som ich ani ja. Keby bol o nich akokoľvek hovoril, bol by som zaujal stanovisko. J. Kačala jednoducho neberie do úvahy fakt, že ja som v spomenutom príspevku nepísal o všetkých prípadoch dodržiavania a porušovania pravidla o rytmickom krátení, ale iba o tých, ktoré on výslovne spomína. To je zas príklad na jeho ochotu pozorne čítať a vecne vnímať cudzie odborné stanovisko alebo cudzí odborný výklad, ak mám citovať jeho slová. Tieto prípady vraj tvoria zjavnú protiváhu Dvončovým pozorovaniam o neuplatňovaní sa rytmického zákona v pozíciách po dvojhĺaskach, ako aj po dlhých samohláskach. Tu cituje moje vlastné slová, že dvojhĺasky platia ako dlhé nositele slabičnosti, ale iba v istých prípadoch, v početných prípadoch sa po dvojhĺaskach vyskytujú dvojhĺasky. Tvrdím ja, že rytmický zákon sa neuplatňuje po dvojhĺaskach, ako ani po dlhých samohláskach? To je jednoducho nezmysel, ktorý z môjho vyjadrenia vykonštruoval iba J. Kačala. A ďalej musím spomenúť, že v súčasnej spisovnej slovenčine sa aj v niektorých týchto prípadoch stretávame s porušovaním krátenia, napr. *zliatina – zliatín, dial'nica – dial'níc*. Mám k dispozícii viacero dokladov, ktoré ľahko dokážu pravdivosť tohto môjho tvrdenia (na požiadanie ich môžem kedykoľvek predložiť). Keď ja spomínam prípady, že sa po dvojhĺaskach vyskytujú dlhé slabiky, pripomína mi, že existujú aj prípady s dlhou samohláskou v kmeni, napr. *brázdia, brázdiac, brázdiaci, líšči, líščieho, líščia, líščiu, líščie, rýchliareň, listie*. Toto je vari jediná pripomienka, ktorú možno ako vecnú prijať. Mal som spomenúť aj tieto prípady, nie však slovo *liščí*, lebo tam jednoducho dvojhĺasky niet, oceňujem však, že spomína aj slovo *rýchliareň*, na ktoré som upozornil práve ja ako dôkaz na nekrátenie prípony *-iareň* po predchádzajúcej dĺžke (v tomto prípade jednoduchej dĺžky sa, pravda, prípona *-iareň* nekráti ani po dvojhĺaske, napr. *triediareň*). Keď L. Dvonč, hovorí J. Kačala, suverénne napíše, že v Bratislave papiernictvá bývajú označené ako *papiernictva*, „zjavne v Bratislave chodíme

po rozličných trasách, lebo ja sa s ‚papiernictvami‘ stretám iba veľmi zriedka“. Nevie, po akých trasách chodí J. Kačala. Ja sa pohybujem takmer po celej Bratislave a na najfrekventovanejších miestach, možno povedať v centre Bratislavy, sú samé papiernictva s dlhým *i*, napr. tak je to na Námestí SNP vedľa predajne Teta, na Krížnej ulici, v obchodnom dome Prior v Ružinove. V podobe *papierníctvo* ide o nekrátenie jednoduchej dĺžky po predchádzajúcej dvojhláske, čo je v súlade s mojím chápaním vývinu pri pravidle o rytmickom krátení.

V závere sa autor zase vracia ku „kurióznym jednotlivostiam“ a ťažká si, že sa takto nemôžeme dostať čo len o krôčik ďalej. Nuž, ak si takéto kuriozity, z ktorých niektoré sa uvádzajú v PSP a v Pravidlách slovenskej výslovnosti, nebudeme všímať, asi sa naozaj ďalej nedostaneme. Ja si všímam všetky prípady, nevyberám si len niektoré. V tom je rozdiel medzi Dvončom a Kačalom.

Literatúra

PAULINY, E.: Slovenská gramatika. (Opis jazykového systému.) Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 328 s.

SPRÁVY A RECENZIE

Lexikologicko-lexikografická konferencia Lexicographica 99

V dňoch 28. – 29. októbra 1999 sa v Domove slovenských spisovateľov v Budmericiach uskutočnila lexikologicko-lexikografická konferencia s medzinárodnou účasťou Lexicographica 99. Podujatie zorganizovala Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV a Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV s podporou Ministerstva kultúry SR.

Konferencia bola venovaná predovšetkým lexikografickým dielam, na ktorých sa v súčasnosti pracuje alebo ktoré sa práve dokončili. Problematika teórie i praxe zostavovania slovníkov pritiahla pozornosť približne 50 účastníkov konferencie, ktorú v pôsobivých priestoroch budmerického kaštieľa slávnostným príhovorom podfarbenými slovami Marka Twaina otvoril riaditeľ JÚLŠ SAV a predseda SJS pri SAV S. Ondrejovič. V úvodnom slove vyzdvihla význam a prínos slovenskej lexikografie zástupkyňa Ministerstva kultúry SR D. Števková, ktorá vysoko hodnotila prácu slovníkárov a pripomenula dôležitosť niektorých konkrétnych slovníkov od Bernolákovho Slovára až po tie najnovšie, ktoré vznikli na pôde JÚLŠ SAV. Napokon sa k slovu dostalo 24 referentov, ktorí svoje príspevky predniesli so zánietením typickým azda len pre jazykovedcov.

Ako prvá vystúpila K. B u z á s s y o v á (JÚLŠ SAV, Bratislava), vedúca grantovej skupiny Slovníka súčasného slovenského jazyka, ktorý je v súčasnosti najrozsiahlším rozpracovaným lexikografickým projektom. V príspevku nazvanom *Z koncepcnej a realizačnej problematiky nového viacväzkového slovníka slovenského jazyka* autorka vyzdvihla dôležitosť jednojazyčnej lexikografie súčasného jazyka a sústredila pozornosť na potrebu pripravovaného slovníka, pričom zdôraznila aj jeho kultúrno-reprezentatívnu dimenziu. Pôjde o stredný až veľký typ slovníka, predpokladá sa, že 6-zväzkový, obsahujúci približne 200 000 slov. S koncipovaním hesiel pripravovaného 1. zväzku slovníka (A – H) sa okrem pokusných hesiel začalo v r. 1995. Slovník bude odrážať slovnú zásobu slovenského jazyka od 40. rokov 20. storočia po súčasnosť. Pri jeho tvorbe sa využíva nielen klasická kartotéka, ale aj elektronická kartotéka čiže korpus textov slovenského jazyka, ktorý je v štádiu neustáleho budovania a práve on najlepšie odráža temporálne zmeny v používaní neologizmov.

Podujatie pokračovalo príspevkom J. F u r d í k a, M. B y s t r i a n s k e j a Ľ. L i p t á k o v e j (FF PU, Prešov) *Stav prác na Slovtvornom slovníku sloven-*

činy. J. Furdík prezentoval súčasný stav úsilia lexikograficky zachytiť slovtvorbu slovenského jazyka, porovnal situáciu v inojazyčných jazykovedách, zamyslel sa nad významom takéhoto slovníka, predstavil dve verzie jeho možnej koncepcie, ako aj niektoré problémy a pochybnosti, ktoré tá-ktorá koncepcia prináša: raz dokazovanie slovtvornej motivovanosti slova (pri hniezdovom type slovtvorného slovníka), v druhom prípade neekonomickú rozsiahlosť početných gramatických a iných ukazovateľov (pri slovtvornom slovníku v tabuľkovej prezentácii).

M. Majtán, R. Kuchar a J. Skladaná (JÚLŠ SAV, Bratislava) pripravili príspevok *Historický slovník slovenského jazyka*, v ktorom predstavili doterajší i momentálny stav prác na Historickom slovníku slovenského jazyka zachytávajúceho historickú slovnú zásobu 15. – 18. storočia. Dosiaľ vyšli štyri diely, piaty je v tlači a posledný diel autorský kolektív koncipuje. M. Majtán predložil niektoré otvorené otázky vznikajúce pri tvorbe slovníka (hniezdovanie, hodnotenie neslovenských prvkov, označovanie geneticky nedomácich variantov a pod.) a prezentoval niekoľko užitočných úprav v koncepcii, ktoré sa priebežne realizovali. R. Kuchar sa venoval lexikalizovaným spojeniam neterminologického i terminologického charakteru v Historickom slovníku slovenského jazyka a J. Skladaná spracovaniu frazém – mimoriadne vzácnemu jazykovému fondu zasluhujúcemu si bezpochyby čo najúplnejšie lexikografické zachytenie.

Spracúvanie územne diferencovaných javov v celonárodnom nárečovom slovníku prezentoval I. Ripka (JÚLŠ SAV, Bratislava). Zhodnotil práce na Slovníku slovenských nárečí, z ktorého zatiaľ vyšiel 1. diel a ďalšie sa koncipujú (predpokladá sa, že bude štvorzväzkový), rovnako predniesol niekoľko stále aktuálnych lexikografických problémov a otázok a v neposlednom rade zdôraznil potrebnosť takéhoto slovníka nielen z hľadiska presadzovania sa slovenskej dialektológie.

V prešovskom bloku referátov týkajúcich sa veľmi hodnotných lexikografických prác vznikajúcich na tamojšej filozofickej fakulte, ktorý otvoril J. Furdík, pokračovala J. Nižníková (FF PU, Prešov) príspevkom *Valenčný slovník slovenských slovies*, ktorý bol prezentáciou 1. ukážkového zväzku slovníka autoriek J. Nižníkovej a M. Sokolovej. Obsahuje 625 slovies a 2060 valenčných štruktúr a lexií, zoradených podľa frekvenčného kritéria. Slovník, ktorého 2. zväzok sa pripravuje, bude východiskom k spracovaniu vetných modelov v slovenčine.

G. Moško (FF PU, Prešov) predstavil *Morfematický slovník slovenčiny* „odhaľujúci zázrak jazyka a komunikácie“ a zároveň obrátil pozornosť na metódy a pravidlá segmentácie prednesením referátu M. Sokolovej o identifikácii segmentov podľa významu a podľa postavenia v gramatickom tvare. Autori slovníka, ktorý je jedným z výsledkov niekoľkoročného morfematického výskumu slovenčiny, M. Sokolová, G. Moško, F. Šimon a V. Benko, prisľúbili, že na publikovanie retrog-

rádneho morfematického slovníka a slovníka koreňových morfém nebude verejnost' dlho čakať.

V referáte *Semiotika lexikonu* F. Č e r m á k (FF UK, Praha) načrtol niekoľko otázok týkajúcich sa ikon, indexov a symbolov a rozobral niektoré konkrétne problémy, ktoré prináša výskum semiotickej povahy slov. Vyslovil záver, že vzťah abstraktného lexikónu a jeho konkrétnej aplikácie sa v semiotickom pohľade javí ako jasne deterministický, cieľom je maximálna explicitná indexálnosť.

Značný záujem prítomných vyvolal príspevok O. M a r t i n c o v e j (ÚJČ AV ČR, Praha) *Slovník Nová slova v češtině jako slovník speciální*, pretože slovník českých neologizmov potešil lingvistickú verejnost' i zainteresovaných používateľov jazyka nielen v Čechách, ale aj na Slovensku. Tento slovník ako lexikografická reakcia na nové slová objavujúce sa v slovnej zásobe jazyka je výsledkom práce lexikografov, špeciálne neografov, z Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR. Na príspevok nadviazala Z. O p a v s k á (ÚJČ AV ČR, Praha) s doplnením *Univerbizace a multiverbizace v slovníku Nová slova v češtině* a Z. T i c h á (ÚJČ AV ČR, Praha) referátom *Funkce příkladu ve slovníku neologizmů*.

Paronymický slovník predstavila jeho autorka O. Š k v a r e n i n o v á (FF UK, Bratislava). Slovníková časť obsahuje vybrané slovné tvary, ktoré sú natoľko príbuzné a podobné, že v textoch ľahko splyvajú. Ako autorka uviedla, takýto slovník možno využiť pri sledovaní etymológie slov, morfológických súvislostí, pri tvorení a kombinovaní básnických spojení, ale poslúži i lúštitel'om krížoviek, rébusov a hráčom populárnej slovnej hry scrabble.

Pripravovaný *Velký slovensko-maďarský slovník* predstavila G. S z a b ó m i h á l y o v á (FF UK, Bratislava). Završenie prác na tomto slovníku, vznikajúcom na komerčnej báze vo vydavateľstve Kaligram, sa predpokladá v januári roku 2003. Základným prameňom pri jeho koncipovaní je *Velký slovensko-ruský slovník*.

Ľ. K r á l i k (JÚLŠ SAV, Bratislava) vystúpil s príspevkom *O príprave Stručného etymologického slovníka slovenčiny*, ktorým zdôraznil naliehavú potrebu takéhoto druhu slovníka. Bude to populárny slovník pre širšiu kultúrnu verejnost'.

Príspevok nazvaný *Zo slovo tvornej problematiky vlastných mien* predniesol V. B l a n á r (Bratislava), ktorý propriálnu lexiku označil za integrovanú časť slovnej zásoby a veľmi vzácny dokladový materiál, ktorý nevyhnutne vyžaduje od lexikografického spracovania špecifický prístup.

Po veľmi plodných diskusných rozhovoroch, ktorými boli popretkávané jednotlivé tematické bloky prednášok, vystúpil Ľ. Ďurovič s medailónikom o živote jedinečného lexikografa svojho druhu Matiaša Zabányho žijúceho v rokoch 1699 – 1705 v Štokholme.

Na záver prvého dňa podujatia sa uskutočnila slávnostná spoločná večera, na ktorej prítomní pozdvihli čaše aj na počesť jubilantov – K. Buzássyovej a J. Bosáka. Veľmi príjemná atmosféra a priateľská nálada pokračovala aj počas „demonštrácie lexikografických nástrojov“ v podaní V. Benka, ktorý na počítači pôsobivo prezentoval počítačovú podporu tvorby viacerých druhov výkladových slovníkov, počítačový korpus slovenského jazyka, ako aj elektronický lexikón slovenského jazyka SLEX 99 obsahujúci elektronickú verziu 3. vydania Krátkeho slovníka slovenského jazyka, 2. vydania Pravidiel slovenského pravopisu a Synonymického slovníka slovenčiny.

Do druhého dňa konferencie nás uviedol príspevok J. B o s á k a (JÚLEŠ SAV, Bratislava) *Profesionalizmy – produktívne v komunikácii, nerešpektované v lexikografii*. Autor sa sústredil jednak na problematiku vyčlenenia profesionalizmov od A. Habovštiaka až po banskobystrických sociolingvistov, ďalej na nastolenie problematiky na rovine termín – profesionalizmus – hovorové slovo – slang, ako aj na problematické uvádzanie veľkého počtu kvalifikátorov v slovníkoch, ktoré sa v podstate prirodzeným vývojom jazyka výrazne modifikujú.

S. O n d r e j o v i č (JÚLEŠ SAV, Bratislava) v príspevku *Ortoepické poznámky k lexikografii* uviedol niektoré vlastné používateľské, recenzentské i didaktické skúsenosti so slovníkmi, pričom sa sústredil na označovanie výslovnosti v lexikografických prácach, kriticky upozorňujúc predovšetkým na výslovnosť prevzatých slov v najnovšom vydaní Pravidiel slovenskej výslovnosti a zdôrazňujúc potrebu dôkladnejších sociolingvistických výskumov a dôsledného sociolingvistického overovania.

J. K a č a l a (PgF UK, Bratislava) v referáte *Sémantika deverbatív vo významovom spektre základu* predstavil pohľad na sémantický systém jazyka, konkrétne na štyri druhy sémantickej korešpondencie medzi slovotvorne východiskovým slovesom a jeho substantívnym derivátom – vzťahy úplnej, čiastočnej, zastretej (oslabenej) a nulovej sémantickej korešpondencie. Analýza vzťahu významu derivátu k významu základového slova, ako i celá problematika sémantickej motivácie sa javí z pohľadu lexikografickej praxe ako veľmi dôležitá.

E. B a l á ž o v á (JÚLEŠ SAV, Bratislava) predniesla príspevok *Súvzťažnosť gramatického aparátu a lexikálno-sémantických skupín v Slovníku súčasného slovenského jazyka*, ktorého spoluautorkou bola M. Z a m b o r o v á. Sústredili sa na techniku spracovania gramatického aparátu slovenských substantív v pripravovanom slovníku.

M. Š i m k o v á (PgF TU, Trnava) v príspevku *Lexikografia tzv. malých slovných druhov* sledovala spracúvanie malých slovných druhov v slovníkoch a načrtla niektoré problémy pri uvádzaní ich konkrétneho významu, ich slovnodruhového zaradovania a pod.

M. P o v a ž a j (JÚLŠ SAV, Bratislava) v referáte *Využitie počítača pri príprave nového vydania KSSJ a PSP* upriamil pozornosť na možnosti a výhody, ktoré ponúka počítač pri koncipovaní, prepracúvaní, usúvzťažňovaní, porovnávaní a zjednocovaní lexikografického materiálu.

V. B e n k o (PgF UK, Bratislava) predstavil základný projekt svojho pracoviska príspevkom *Referenčná morfológická báza dát slovenského jazyka*. Jeho spoluautormi boli E. K o s t o l a n s k ý a J. H a š a n o v á. Výsledkom ich práce je spoločná publikácia *Počítačové spracovanie slovenského jazyka – Morfológia podstatných mien*.

Na záver odznel referát M. D u d k a (JÚLŠ SAV, Bratislava) *Mlčanie v slovníkárskom diskurze*, naladený na nôt Camusovho výroku: „Polovica ľudského života prebehne v chápaní niečoho, v otáčaní hlavou a v mlčaní.“ Autor našťastie nemlčal, ale v príspevku sledoval zachytenie korpusu mlčania v lexikografickom diskurze, mlčanie vo frazeológii, vo vnútrojazykovej perspektíve, v rétorickom a dialogickom diskurze, slovo *mlčať* a *mlčanie* ako komunikačnú aktivitu, čo všetko v závere hodnotil aj ako psycholingvistickú problematiku.

Po skončení ďalšej hodnotnej diskusie riaditeľ JÚLŠ SAV S. Ondrejovič konferenciu *Lexicographica 99* zhodnotil a ukončil. Poďakoval všetkým zúčastneným, predovšetkým hosťom z Prahy a Prešova. Tí účastníci podujatia, ktorí mali záujem o Morfematický slovník slovenčiny, elektronický lexikón slovenčiny SLEX 99, ako i ďalšiu jazykovednú literatúru, mohli využiť možnosť kúpiť si ich na konferencii so zľavou.

Záverečná prechádzka po zlatojesennom parku, ešte zopár krátkych rozhovorov, stisky rúk a potom rozlúčka s priateľmi skorého podobného stretnutia – to už bol skutočný záver zážitku, ktorého hmatateľná spomienka zostane na fotografiách a v pripravovanom zborníku príspevkov.

Monika Koncová

Findra, J.: *Jazyk, reč, človek*. Bratislava, Q111 1998. 112 s.

Ján F i n d r a vo svojej najnovšej publikácii *Jazyk, reč, človek* prináša súbor lingvistických esejí, t. j. kapitol zo žánru, ktorý v našej jazykovednej spisbe nemá časté zastúpenie. Esejami totiž nie sú ani všetky tie texty, ktoré sami ich autori za eseje vy-

hlasujú. Nesmie totiž pri nich chýbať duchapnosť a esprit. Vo Findrových textoch sa však toho nájde vrchovato, aj keď nie všetky boli zrejme písané ako eseje.

V úvodnej eseji nazvanej *Jazyka dar* autor pripomína výrok nezabudnuteľného baťka Škultétyho: „Bez jazyka by sme boli ako rozviazaný snop.“ Jozef Škultéty pritom nemyslel iba na spisovný jazyk, ako sa nám to usilujú nahovoriť niektorí autori, ktorých optika je zúžená len na spisovný jazyk. Hoci aj J. Findra v tejto eseji uvažuje o spisovnom jazyku, a ten je dokonca jeho hlavnou témou, v pozadí jeho reflexie vždy presvitá vedomie, že tento spisovný jazyk je integrálnou časťou národného jazyka. Je to zrejme naozaj tak, ako hovorí J. Findra, že to môže byť len národný jazyk, ktorý nás ako národné spoločenstvo drží pohromade. Je to naozaj národný jazyk, čo nás „zväzuje, no neuväzňuje, lež oslobodzuje, povyšuje na samostatný národný subjekt“ (s. 7). Možno dodať, že v Škultétyho metaforickom snope sme tými klasmi vlastne my a nemôže nám byť ľahostajné ani to, ako silno nás to povrieslo ovíja.

V stati *Jazyk, text, človek* autor dokazuje, že jazyk nie je obrazom ani odrazom svojho tvorcu v tom zmysle, že by odrážal dobro či zlo uložené v ňom. Ale v inej perspektíve jazyk naším verným obrazom skutočne je. Komunikujeme predsa tak ako žijeme. Jazyk a normu okrem výnimiek naozaj netvorí, ako ďalej pripomína autor, v prvom rade jazykovedci a pokusy vnášať do jazyka aj to, čo v ňom nebolo, „doťahovať“ ho a upravovať nie sú práve najšťastnejšie. Domnievame sa však, že medzi príklady, ktoré „by nás nemali nechať ľahostajnými“, nepatrí celkom typ „vrátil sa z Banskej Bystrici“. Súhlasit' s ním možno len v tom prípade, ak sa pohybujeme na rovine spisovného jazyka, lebo, pravdaže, nárečová norma vyžaduje práve tvar „Bystrici“.

Veľmi inštruktívne a zaujímavé sú esejistické výklady o dialektickom zväzku jazyka a človeka, o jazykových sférach a situáciách, o ich zmenách, o prepínaní kódu z familiárneho na vecný, zo žartovného na vážny, ktoré nájdeme aj v rozsiahlejšom texte *Jazyk v spoločnosti, človek v texte*. V nasledujúcej kapitole *Jazyk, jazyková kultúra, vlastenectvo* autor formuluje aj „kacírsku“ myšlienku, že „jazyková stránka (verejných prejavov) nie je taká kritická, ako sa neraz verejne prezentuje“. Upozorňuje však pritom na iné závažné nedostatky, pričom ako poslanec i aktívny politik dobre vie, o čom hovorí: „Z nášho života sa takmer úplne vytráca elegancia polemiky, decentný, no adresný jazykový vtip, slušný, ale pritom neúprosne ostrý a jazykovo precízny sarkazmus, ktorý ľudsky neznevažuje protivníka, ale nemilosrdne obnažuje slabiny jeho argumentov“ (s. 35).

V inej eseji nazvanej *Slovo ako svedomie doby* nachádzame veľmi zaujímavý výklad o historizmoch a archaizmoch, ktoré sú potvrdením nevyhnutnosti ľudského pohybu. Rozvíjajú sa tu pozoruhodné analógie medzi osudom ľudí a osudom slov.

Slová, ako dokladá autor napr. na výraze populizmus, sú nielen svedectvom o dobe, ale i jej svedomím.

V eseji *Lexika v texte a sociálnom kontexte* sa pozornosť venuje zasa najmä výrazom *konsens*, *konsensus*, ich diachrónnemu nepokoju a prudkým sémanticko-štylistickým posunom, ktoré prebehli v poslednom čase, a ich frekvenčno-textovej renesancii. Presne sa tu ukazuje, že tieto výrazy najprv zatraktívňovali prejav, charakterizovali autora a naznačovali istú jeho individuálnu a sociálnu výlučnosť. Napriek frekvencii a jednostrannému uprednostňovaniu si tieto výrazy podržali vlastnosť exkluzívnosti, no postupne sa stávali prostriedkom stereotypnosti vyjadrovania i jazykovej pohodlnosti. V tomto kontexte sa autor pokúša aj o širšie definovanie jazyka lídrov ponovembrovej politickej elity. Bol to podľa neho jazyk intelektuálny a intelektuálsky, ktorý aj v ústnej podobe mal výrazný knižný ráz. Postupne však tento jazyk prestával byť výrazom i znakom intelektuálnej kvality a ani jeho náročný lexikálno-syntaktický aparát už nereprezentoval myšlienkovú hĺbku, ale naopak: len výraznú výlučnosť, ktorá kontrastovala s vyjadrovacími postupmi v bežných i verejných ústnych prejavoch. Táto maniera sa začala pociťovať ako schválnosť a v konečnom dôsledku viedla k odtrhnutosti od potrieb bežnej i životnej praxe. Analýza J. Findru je tu jasná a presná.

Jazyk je často múdrejší ako jeho nositelia, hovorí J. Findra, a v konečnom dôsledku si pomôže sám. Nepotrebuje podľa neho „genetických šľachtiteľov“ ani z rodu starovercov, ale ani z rodu slobodomyselných novátorov. Aj on, ako ostatní sociolingvisti, formuluje situáciu takto: „Úvahy o tom, ako nám pred očami mizne pekná slovenčina, sú naozaj bludom. Desiatky rokov počúvame reči o havarijnom stave. A tak reči o jej ohrození, ale i reči o jej zakonzervovaní treba registrovať, ale netreba im pripisovať väčšiu váhu, ako si zaslúžia“ (s. 63). Skutočne, zalamovanie rukami a fňukanie je tu kontraproduktívne.

V ostro polemicknej eseji *Na chválu i obranu jazyka* autor pokračuje, že rovnakým nezmyslom sú úvahy o tom, že práve jazykový zákon roztvára priestor na nebývalý rozvoj slovenského jazyka: „Vo svojej spisovnej podobe slovenčina žila a košatela do krásy od čias Antona Bernoláka a najmä Ľudovíta Štúra. Rozvíjala sa v kontakte s dialektami, pričom sa rozširovala a prehlbovala jej štylistická diferenciácia. Kto teda podáva o slovenskom jazyku pesimistické správy, nepozná jeho súčasný stav a ignoruje jeho historický vývin. Alebo chce vytĺkať pochybný politický kapitál z takej národnej kultúrnej hodnoty, akou je národný i spisovný jazyk. A to je hrubá nekultúrnosť“ (s. 65). Podľa autora je nehoráznou urážkou slovenčiny aj tvrdenie, že slovenčina iba „dorastá“ do úlohy základného dorozumievacieho prostriedku. „Slovenčina v priebehu uplynulých desaťročí do tejto úlohy dorástla: je to moderný európsky jazyk. A nestala sa ním zásluhou orgánov štátnej správy“ (s. 66).

J. Findra pritom chváli jazyk, vlastne „jeho neznámych nositeľov“ za to, že ho „nevystavovali ako transparent, ale ako ctený, lebo nevyhnutný dorozumievací prostriedok“, pričom pripomína, že „náš národný jazyk odolal v časoch národnej a sociálnej nepohody i poroby všetkým tlakom a náporom“ (s. 66). A tak je podľa neho skutočne tragikomickým omylom žiadať, aby si plnili povinnosti „inštitúcie, ktoré sú zo zákona povinné dozerat' na rozvoj slovenčiny“. Tak ako každý moderný jazyk „aj slovenčina je svojprávny subjekt“ (ibid.).

Aj ďalšie autorove slová možno citovať len s porozumením: „ Po prijatí jazykového zákona by som skôr očakával, že sa materiálno-technicky, finančne i personálne posilní Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, aby mohol pokračovať vo výskume slovenčiny, aby sa mohli dokončiť rozpracované projekty a začať práce na nových“ (s. 66). V tejto súvislosti pripomína náročný projekt nového výkladového slovníka, ale i potrebu akademickej syntaxe. „Finančné zabezpečenie takýchto základných národných, nie iba jazykovedných projektov by bola tá najlepšia jazyková politika“ (ibid.). K tomu sotvačo možno dodať.

V ďalšej eseji *Jazykový zákon a jazyková prax* J. Findra hovorí o „komickej fetišizácii štátneho jazyka“ v odbornej sfére, ktorý sa kladie nad spisovný jazyk. Požiadavku, aby sa všetky odborné texty „dôsledne a svedomito“ vydávali v štátnom jazyku, oprávnené označuje za „poklesnutý, vulgárny nacionalizmus, ak nie priam za zápečníctvo“ (s. 67). Pripomína, že dokonca aj v Sovietskom zväze (a ruština sa vtedy považovala za svetový jazyk) sa vydávali knihy v angličtine. Bolo by výsmechom doby, ak by ústredné orgány štátnej správy – hoci by to bolo aj Ministerstvo kultúry SR – mali „dozerat' na rozvoj slovenčiny“ (s. 67). Povinnosť pestovať slovenčinu v individuálnom rozmere, v konkrétnej praxi prislúcha každému používateľovi jazyka. Starostlivosť o jazyk, najmä spisovný jazyk, patrí vedeckej inštitúcii, Jazykovednému ústavu Ľ. Štúra SAV, a vysokým školám, na ktorých sú katedry slovenského jazyka.

O jazykovom zákone sa hovorí, že by si každý mal svoj vlastný jazykový zákon zapísať do svojho srdca a každodenne ho potvrdzovať. Zákon o štátnom jazyku tasia ako štít práve tí, čo svoj individuálny jazykový zákon nemajú zapísaný v srdci.

V článku *Zákon jazyka a jazykový zákon* sa analyzuje zákon o štátnom jazyku a poukazuje sa na jeho nedôslednosti. Veľmi správne sa tu hovorí, že kodifikovanú podobu spisovného jazyka (štátny jazyk) nemôže vyhlasovať Ministerstvo školstva (má byť kultúry – pozn. S. O.) SR (s. 81). Ono môže len určiť kodifikačné príručky, v ktorých si subjekt majúci povinnosť uplatňovať štátny jazyk môže overiť sporné alebo nejasné prípady. Ministerstvo má právo vymedziť oblasti spoločenského styku a práce, kde sa predpokladá používanie štátneho jazyka. A je úplnou krajnosťou a pomýlenosťou niektorých úradníkov a dezorientovaných autorov, ak chcú lásku k jazyku vynucovať represáliami.

Knihu uzatvárajú dve eseje, a to *Text v ohrození: publicistika a estetika*, kde sa uvažuje o zneužívaní slov a silných expresív, o kompozičnej kamufláži, o zamlčanostiach a polozamlčanostiach, ktoré sa bežne uplatňujú v tlači totalitného i posttotalitného obdobia, a *Štylistika internetových textov*, v ktorej sa autor pokúša o typológiu týchto textov a ich štylistické charakterizovanie. Tí, čo pracujú denne s elektronickou poštou a internetom, vedia, že charakteristiky tohto štýlu a komunikačné typy sa rýchlo menia a to, čo platilo pred niekoľkými rokmi, dnes už neplatí.

Knihy J. Findru *Jazyk, reč, človek* je významným titulom slovenskej jazykovednej spisby, rozširujúcim esejistický žáner, ktorá je podľa nášho názoru predurčená poslúžiť ako výborná študijná literatúra pre univerzitných poslucháčov. Autor sa v tomto texte vyslovuje angažovane k aktuálnym otázkam jazykovej politiky, ale táto angažovanosť ho neodvádza od presnej argumentácie a od objektívnej analýzy našej súčasnej jazykovej a politickej skutočnosti.

Slavomír Ondrejovič

Základy lingvistiky

Monografia Juraja Dolníka *Základy lingvistiky* (STIMUL, Bratislava 1999, 228 s.) je určená predovšetkým študentom s odborným zameraním na jazyky, ale dodali by sme, že nielen im, pretože navodzuje veľa podnetov pri sprostredkovaní nových (alebo odlišných) pohľadov na otázky o jazyku a o výskume jazyka vôbec, pričom treba hneď na úvod zdôrazniť, že je netradičným uvedením do problematiky lingvistiky. Pri jazykovednej terminológii, ktorou je kniha nasýtená, J. Dolník vyzdvihuje potrebu osvojovať si túto terminológiu s istým výkladom a v potrebných súvislostiach s cieľom inšpirovať prijímateľov k vlastnej aktivite tak pri štúdiu jazyka, ako aj pri lingvistickom výskume. Tento autorov prístup treba považovať za nový pri „vstupe“ na pôdu lingvistiky. Jednotlivé termíny totiž nepodáva ako hotové, len vo forme definícií, nevymenúva ich, ale „prichádza“ k nim istým výkladom. Napr. pri pojme kategória čísla sa neobmedzuje na jeho definíciu, ale vysvetľuje podstatu tohto pojmu ako zovšeobecnenie „spoločného významu singulárnych tvarov čiže významu ‚jednotné číslo‘ a spoločného významu plurálnych tvarov čiže významu ‚množné číslo‘ – zovšeobecnenie – ‚číslo‘, (s. 53). A podobne „hravo“ sa preniesie k pojmu kategoriálny význam alebo k pojmu kategória paradigmaticky neutralizovaná (ako je to napr. pri pomnožných substantívach typu *nožnice* alebo pri slovesách typu *sneží*).

Autor rozdelil text knihy do šiestich kapitol: I. *Objekt a predmet lingvistiky*, II. *Systémová lingvistika*, III. *Triedenie jazykov*, IV. *Kognitívna lingvistika*, V. *Pragmatika* a VI. *Sociolingvistika*. Keďže v knihe je vysvetlené obrovské množstvo termínov, nie je možné upozorniť na všetky oblasti zahrnuté v texte.

V I. kapitole je v prvom rade uvedený objekt skúmania, a to jazyková komunikácia, ďalej výklad o druhoch lingvistík (systémová, konfrontačná, sociolingvistika...). V rámci systémovej lingvistiky sú prehľadne a jasne formulované základné postuláty štyroch škôl: ženevskej, kodanskej, americkej a pražskej, vzťah systémovej lingvistiky a interdisciplinárnych skúmaní, napr. systémovej lingvistiky so sociolingvistikou, psycholingvistikou a pod. Vyzdvihujeme nový postoj autora ku kognitívnej lingvistike ako v súčasnosti prominentnej. Dôležité je zdôraznenie presunu ku komunikačnopragmatickej lingvistike v 70. rokoch (tu možno, ba treba hovoriť o istom zlome vo výskume), pričom sa v lingvistike hovorí o zmene paradigmy (s. 11). Keďže systémovú lingvistiku na synchronnej osi dopĺňa diachronia, autor nezabúda ani na význam historickej gramatiky (historickej fonológie a lexikológie).

V II. kapitole vychádza J. Dolník zo všeobecnej tézy o jazyku ako o systéme znakov a vykladá základné termíny lingvistiky: systém, štruktúra, funkcia systému, otvorený a zatvorený systém, adaptívnosť systému (4 typy), jeho dynamika, jednoduchý a zložitý systém atď. Pri výklade základných pojov semiotiky (znak, jeho druhy a pod.) prehľadne upozorňuje na teórie Ch. S. Peircea, Ch. V. Morrisa a K. Bühlera.

Výklad jazykových jednotiek autor podáva ako prechod od rečových jednotiek (ako segmentov komunikátov) k jazykovým s ich systémovým usporiadaním, začínajúc od foném a upozorňujúc na odlišnosť abstrakcií pri jednotlivých jazykových jednotkách. Pri nulovej morféme sa zastavuje vo vzťahu k prijímateľovi, aby ten uvažoval o úlohe princípu „akoby“ v jazyku (s. 37). Otázok na uvažovanie, ako aj podnetov na ďalšie otázky zo strany čitateľa nachádzame v celej knižke veľa a to je dôležitý stimulačný faktor smerovaný k prijímateľovi textu.

Na základe výkladu vzťahov medzi jazykovými jednotkami autor vyvodzuje 2 typy relácií: paradigmatickú a syntagmatickú a vysvetľuje 3 typy závislostí: determináciu, interdepenziu a konšteláciu. Pri paradigmatických vzťahoch vykladá pojem opozície a jej druhy medzi jazykovými jednotkami. Ďalej sa v práci rozvádzajú systémovotvorné vzťahy, integračné a diferenciacné príznaky jednotiek, otázky centra a periférie atď. Celú škálu jazykových jednotiek zhŕňa J. Dolník v stručnom prehľade (s. 67 – 68).

Autor sa venuje pojmu forma a význam ako dôležitým termínom v systémovej lingvistike, rozoberá ich kvalitatívny a kvantitatívny vzťah, pojem transparentnosti medzi nimi (uvádza 4 hierarchické stupne), gramatický a lexikálny význam. Popri

definovaní vysvetľuje veľmi prístupne všetky uvádzané pojmy na konkrétnych príkladoch.

V podkapitolke *Od jazyka ku komunikátu* čiže pri poznávaní jazyka „pri produkovani a recipovani komunikátov“ (s. 79) po obrátenej línii vo vzťahu od rečových produktov k jazykovým jednotkám nachádzame výklad pojmu aktualizácie vzťahovaný na tri okruhy javov. Napr. pri výpovedi ide o syntagmatickú neutralizáciu, aktuálne členenie, emocionálnosť, intenzifikáciu, modalitu a situačné zakotvenie.

Za významné považujeme nastolenie otázok dynamiky jazyka, o ktorých sa v súčasnosti veľa diskutuje, a tak ako v celom texte, aj tu sa prezentujú otázky na uvažovanie, výskum, postoj, „nenanucuje“ sa jeden názor.

V závere kapitoly autor uvádza problematiku textovej lingvistiky jednak výkladom základných pojmov z tejto oblasti a jednak uvedením otázok, ktoré prináša a rieši textová lingvistika pri skúmaní textových javov v užšom a v širšom zmysle.

V III. kapitole, venovanej triedeniu jazykov, sa vysvetľuje pojem konvergenencie a divergenencie, vznik jazykových zväzov, pojem substrát a pod. Pri typologickej klasifikácii sa okrem tradičnej morfolologickej klasifikácie uvádza lexikálna typológia, vychádzajúca z dominancie explicitných alebo kondenzovaných pomenovaní (slovenčina má explicitné črty). Zaujímavá je syntaktická typológia, vychádzajúca zo spôsobu vyznačovania syntaktických vzťahov.

IV., V. i VI. kapitola textu knihy zahŕňajú nové oblasti výskumu v lingvistike, preto sú cenným prínosom nielen na úvod do štúdia jazyka.

V IV. kapitole sa vykladá pojem kognície a dva základné prístupy k jej organizácii, a to modulový (tomu sa venuje autor), ktorý vychádza z toho, že kogníciu tvorí nerozčleniteľný komplex schopností, a holistický, ktorý spočíva na predpoklade, že ide o nečleniteľný celok ovládaný istými princípmi (s. 117). Ďalej sa uvádzajú idey a ciele kognitívnej lingvistiky. Autor rozoberá otázky znalosti a potom pamäti, keďže „znalosti (vedenie) človeka ako základ zmysluplného správania tvoria ohnisko kognitívnych výskumov“ (s. 123). Pritom si všíma vzťah deklaratívnych čiže štruktúrnych znalostí so znalosťami procedurálnymi a uvádza druhy pamäti. J. Dolník podrobne uvádza prijímateľa do problematiky univerzálnej gramatiky a vysvetľuje jej teóriu na systave čiastkových teórií, napr. teória x-bar (opisuje štruktúrne pozície vo vetách), pádová teória, teória tematických rolí atď., pričom všetky prezentované teórie dokumentuje na príkladoch, čo vedie k jednoznačnému a hlbšiemu pochopeniu vykladaného javu (tento autorov trend sa teda uplatňuje v celej knihe): porov. napr. výklad pridelovača pádu a tematických rolí (s. 138 a n.).

V V. kapitole zaoberajúcej sa pragmatikou po opätovnom výklade základného postulátu učenia F. de Saussura predstavuje autor začiatky parolovej lingvistiky zdô-

razňujúc, že reč je niečo viac než jazyk, vysvetľuje pojem kontext (v najširšom zmysle slova). Skúmanie nejazykových znakov vedie k pragmatike. Pri N. Chomskom ide od pojmov jazyková kompetencia a performancia až k pojmu komunikatívna kompetencia. Pri všetkých týchto výskumných úsiliach autor uvádza dve možnosti: buď sa modifikuje jestvujúci lingvistický model, alebo sa buduje nový model. Najčastejšie sa však využívajú obidva modely.

Veľmi zaujímavo, prístupne pre adresátov a na množstve príkladov sú vysvetlené pojmy pragmatika a sémantika a ich vzájomné vzťahy s poznámkou, že sa v rozličných koncepciách môžu vysvetľovať odlišne. Pri pojme kontext (opornom bode pragmatiky) sa znova názorne demonštruje kontextová závislosť interpretácie jazykových javov, napr. pri hodnotiacich výrazoch (pragmémach), slovesách propozičného vzťahu, pri tautológii (*Dar je dar*), kontradikcii (*Peter je vysoký a nízky*), kde J. Dolník výrazne a zvlášť zrozumiteľne poukazuje na zviazanosť fungovania jazyka s kontextom.

Až praktický návod má výklad autorových postulátov komunikácie (kvantita, kvalita, vzťah a spôsobu), ktorými sa realizuje princíp kooperácie, a otázky komunikačných implikátúr (narušenie, nenarušenie, zosúladovanie a pod. komunikačných postulátov).

V kapitole o pragmatike sa vysvetľuje teória rečových aktov (J. L. Austin) – lokučný, ilokučný a perlokučný akt a hodnotí sa Austinova teória ako zlom vo filozofii jazyka. Typológiu rečových aktov už ako výsledok dôkladnej analýzy podáva J. Dolník podľa J. R. Searla (s. 176 – 178). Pri výklade nepriamych rečových aktov si autor „pomáha“ analógiou zo sémantiky – polysémiou, homonymiou, synonymiou a na príkladoch demonštruje výklad tohto termínu. V kapitole o komunikačných funkciách výpovede vysvetľuje pojem komunikačnej situácie (mimojazykového faktora) a uvádza tri základné typy funkcií: pobádanie, tvrdenie a otázku, pričom upozorňuje na potrebu systémového opisu funkcií, na čo priamo pobáda i študujúcich. V tejto časti knihy nachádzame stručný a prehľadný výklad konceptuálnej schémy (FRAME), znova na konkrétnych príkladoch (*vták, príjem potravy*).

V VI. kapitole, venovanej sociolingvistiky, autor dvoma rokmi (1952, 1964) pripomína objavenie sa sociolingvistiky konštatujúc, že sociolingvistickú povahu mali aj výskumy v dávnejšej literatúre, keďže vo funkčnom členení spisovného jazyka a vo funkčnej štylistike je „kúsok“ sociolingvistiky (s. 199). Autor uvádza celý rad otázok, ktorými sa má či musí sociolingvistika zaoberať, a na ich základe vyčleňuje tri aspekty vzťahu jazyk – spoločnosť (s. 201). Z oblasti sociolingvistiky sa ďalej venuje výkladu užšieho a širšieho chápania tejto disciplíny, vzťahu sociológie a sociolingvistiky. Aj v tejto časti autor nastoľuje mnohé otázky a necháva ich otvorené viacerým koncepciám. Pri výklade variabilnosti jazyka hovorí o „kovariácii“ jazykových a sociálnych štruktúr. Vykladá aj základné termíny spisovný jazyk, dialekt,

sociolekt, diglosia a upozorňuje na výrazy existenčná forma jazyka, jazykový útvar, varieta, jazyková vrstva a pod., ako aj na možnosť odlišných názorov na istý jav (napr. vzťah slang – profesionálny slang, resp. profesionalizmy ako vrstvy nespisovné – spisovné). Pri spisovnom jazyku vyjasňuje vzťah spisovný jazyk s novším termínom štandardný jazyk, hodnotí pojem subštandardný a vysvetľuje zmenu postoja k termínu spisovný jazyk, ktorý sa v priebehu vývinu rozsahom rozširoval: od literárneho (v podstate písaného) jazyka cez písaný aj hovorený jazyk vo verejných prejavoch až cez spisovný jazyk aj vo sfére bežného používania.

Jazykové spoločenstvo sa diferencuje, čo sa odráža aj v diferenciacii spisovného jazyka (univerzalistický typ, intencionálny typ, integračný a rezistentný typ). V poslednej kapitole sa ďalej vysvetľuje chápanie citlivých pojmov jazykovej kultúry, ako je norma, kodifikácia, jazyková politika, pružná stabilita a pod. Vyzdvihli by sme fakt vzťahu norma – úzus ako prechod aj nesystémových prvkov z úzu do normy. Autor kladie otázku, ako tieto zmeny hodnotiť, keďže spisovný jazyk sa používa ako bežný komunikačný nástroj, v ktorom sa neustále objavujú spontánne zmeny.

Pre veľké množstvo nových termínov by sa bol žiadal v závere index. Uvádzaná literatúra, hodnotená autorom ako fundamentálne diela, je len zahraničná s prevládajúcim počtom titulov v angličtine.

Knižka J. Dolníka *Základy jazykovedy* je netradičným prístupom k výkladu základných jazykovedných pojmov. Okrem tradičných súčastí takéhoto základu v nej prijímateľ nachádza predovšetkým výklad o nových oblastiach výskumu, uvádzanie viacerých prístupov k výskumu jazykových javov, demonštrovanie základných výkladov pojmov na ilustráciách, využívanie deduktívneho prístupu. *Základy lingvistiky* J. Dolníka odporúčame všetkým, ktorým je v úvode knihy tento text určený, ako aj všetkým tým, ktorí sa chcú inšpirovať pre lingvistiku.

Eugénia Bajzíkova

K životnému jubileu docentky Jany Klinckovej

Sú dva druhy nespokojnosti: taká, ktorá pracuje, a taká, ktorá zalamuje rukami; prvá dosiahne to, čo chce, druhá stratí, čo má, poznamenal svojho času klasik-filozof. Okridlená sentencia popri svojej prvoplánovej priezračnosti skrýva v svojom jadre tajomstvo ľudskej čínorodosti. Istotne ani netreba osobitne zdôrazňovať, že *prvá nespokojnosť* svojej „obeti“ okrem neustáleho „prenasledovania“ dovolí prežívať aj skvostné pocity prostého ľudského šťastia z vykon(áv)aného diela. Súlad týchto dvoch zdanlivo protichodných procesov však môže dosiahnuť len racionálne mysliača a zároveň ľudsky cítiaca, vnímavá, prístupná bytosť. Neostýchajme sa bez pátosu povedať, že tvorivý nepokoj pretepluje aj životnú cestu jubilantky, vysokoškolskej učiteľky, lingvistky, akademickej funkcionárky, chápavej kolegyne a múdrej radkyne – osobnosti, ktorej okružlejšie narodeniny sme si pripomenuli v nedávnom pozdnojesennom období.

Docentka Jana K l i n c k o v á (nar. 13. 10. 1949) v rodisku – novohradskom mestečku Poltári – získala základné vzdelanie a absolvovala vtedajšiu strednú všeobecno-vzdelávaciu školu. Po maturite (1967) sa s trvalým pobytom na južnom Slovensku načas rozlúčila. Vysokoškolské roky prežila v Bratislave – v r. 1967 – 73 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského študovala filologicky zameraný odbor v kombinácii slovenský jazyk – nemecký jazyk. Jej univerzitné štúdium sprevádzali viacerí veľikáni slovakistiky a slavistiky (univerzitní profesori R. Krajčovič, J. Mistrík, P. Ondrus, E. Paulíny, J. Stanislav, z osobností literárnej vedy M. Pišút, M. Rúfus, J. Števíček a iní). Akademické prostredie a bratislavský genius loci výrazne a natrvalo ovplyvnili životné smerovanie a profesionálnu orientáciu J. Klinckovej.

Čerstvá absolventka s naakumulovaným poznatkovým potenciálom, tvorivými ambíciami a chuťou ďalej osobnostne rásť využila hodnotnú ponuku a po promócií nastúpila na vtedajšiu samostatnú Pedagogickú fakultu v Banskej Bystrici. Predchádzajúce obdobie vysokoškolského štúdia zúročovala od začiatku svojho pôsobenia v strede Slovenska na svojom prvom a doteraz jedinom pôsobisku – na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty (od r. 1992 Fakulty humanitných a prírodných vied na novokonštituovanej Univerzite Mateja Bela, od r. 1995 Fakulty humanitných vied UMB). Prvé učiteľské kroky na jednom z renomovaných pracovísk fakulty a univerzity urobila ako asistentka (1973 – 76), po rozvinutí svojich pedagogických a vedeckovýskumných úsilí kráčala ďalej a pôsobila ako odborná asistentka (1976 – 96). V r. 1980 na Filozofickej fakulte vtedajšej Univerzity

Pavla Jozefa Šafárika v Prešove na základe rigorózneho práce *Kondenzácia pri výstavbe textu* získala akademický titul PhDr.; o osem rokov neskôr na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave ukončila štúdium v externej vedeckej aspirantúre a po obhajobe kandidátskej dizertácie na tému *Ústna komunikácia v odbornej sfére (Charakteristika lexikálnych prostriedkov v medicínskej komunikácii)* jej bola priznaná vedecká hodnosť CSc. V r. 1996 sa v domácom prostredí habilitovala na docentku v odbore slovenský jazyk.

J. Klincková sa v pedagogickej oblasti systematicky orientuje na súčasný slovenský jazyk. Po prvých odučených kurzoch materinského jazyka v odbore učiteľstvo pre 1. stupeň základných škôl, po niekoľkých rokoch prednášok a seminárov zo štylistiky a didaktiky jazyka a slohu sa od začiatku 80. rokov špecializuje na problematiku morfológie a syntaxe slovenčiny. Okrem týchto disciplín – v súlade s pedagogickým zameraním a vzdelávacím programom katedry – zabezpečuje aj kurzy kultúry prejavu pre študentov nefilológov a prednášky a semináre z neverbálnej komunikácie. V dennom štúdiu a, pravdaže, aj v externých formách na domovskej fakulte, ale aj na iných fakultách Univerzity Mateja Bela vždy nachádza vdáchnutých a pozorných poslucháčov. Možno teda bez veľkých slov povedať, že J. Klincková svojím učiteľským prístupom dôsledne realizuje jednu z ideí celouniverzitného života – tvorivé, nesmierne dôležité spájanie študentských komunít, ktoré sú svojimi študijnými záujmami, odbornosťou a didaktickými osobitosťami od seba napohľad vzdialené.

Vedeckovýskumnú perť osobnosti doc. J. Klinckovej tvorí predovšetkým výskum ústneho dorozumievania, oblasť teórie komunikácie, sociolingvistiky a pragmatolingvistiky. Popri štylisticky ladených bádaniach (*Polopredikatívne konštrukcie v umeleckej próze*, 1987) sa jej vedeckovýskumný potenciál uplatnil v lexikológii, predovšetkým pri úspešnom pokuse vyrovnáť sa s problematikou slovnej zásoby a skladby odbornej komunikácie (*Lexikálne prostriedky v medicínskej komunikácii z hľadiska ich expresívnosti*, 1989; *Profesionalizmy ako osobitá vrstva slovnej zásoby*, 1990; *Kommunikation in einer Fachsphäre. Fachsprache der Medizin*, 1992; *Eisbrechen durch das Wort*, 1993; *Univerbizované štruktúry v spontánnej komunikácii*, 1996).

Syntaktické zázemie s presahom do širších (pragmatických) súvislostí a s didaktickým vyústením sa ďalej prejavuje v štúdiách *Syntaktická analýza obsahovo-pragmatických jednotiek rozhlasového inzerátu*, 1991; *Pragmatický aspekt vo vyučovaní slovenského jazyka*, 1992 – 93; *O možnostiach využívania syntaxe pri rozvíjaní komunikačnej kompetencie žiakov ZŠ*, 1993; *Pragmatik der nonverbalen Signalen in der Kommunikation*, 1995; *Pragmatické aspekty neverbálnej komunikácie*, 1996.

Komunikačno-pragmatické vektory ako hodnotný systém schopný plasticky stvárňovať a verifikovať medziľudské dorozumievanie sú predstavené v jubilančných štúdiách *Korešpondencia jazyka s pozitívnym myslením*, 1994; *Jazyková kreativita, komunikačná kompetencia a jazykový systém*, 1996; *Ökonomische Sprache – der Weg zur optimalen Kommunikation?*, 1998; *Jazyk vo svete počítačov*, 1998.

Aj z týchto niekoľkých prístupov je zrejmé, že docentka Klincková popri slovakistickej fundovanosti zužitkúva aj svoje germanistické zázemie a úspešne publikuje výsledky svojich výskumov aj v zahraničí.

J. Klincková nemá vo zvyku štylizovať sa do pózy osamelého bežca. O uprednostňovaní skupinových tvorivých ambícií a preferovaní tímovej práce svedčia tri úspešne vyriešené vedeckovýskumné projekty inštitucionálnych a grantových agentúr z r. 1985 – 90, 1991 – 93 (vedúca riešiteľskej skupiny) a 1994 – 96. Nielen v poslednom období sa v jej vedeckovýskumnej orientácii objavujú moderné interdisciplinárne trendy s využitím širšieho riešiteľského pelotónu – v medzifakultnej (Fakulta humanitných vied – Ekonomická fakulta UMB) a medzinárodnej (Paríž) spolupráci sa sústreďuje na elektronické spracovanie lexiky cudzích jazykov a slovenčiny (od r. 1999).

Osobnosť doc. PhDr. J. Klinckovej, CSc., nemožno nevidieť vo svetle jej ďalších činností. V r. 1975 – 90 pôsobila ako členka Poradného zboru Olympiády slovenského jazyka pre žiakov 8. ročníkov v okrese Banská Bystrica; od r. 1989 funguje ako predsedníčka Pobočky Slovenskej jazykovednej spoločnosti SAV v Banskej Bystrici a zároveň ako členka výboru SJS SAV v Bratislave. Na pôde svojej katedry slovenského jazyka a literatúry osobne participovala pri konštituovaní Metodického centra UMB pre zahraničných Slovákov; aj jej zásluhou toto pracovisko s celouniverzitnou pôsobnosťou rýchlo nadobudlo svoj solídny kredit pri napĺňaní jeho mimoriadne dôležitej odbornej a spoločensko-kultúrnej misie.

Od r. 1992 J. Klincková vstúpila do terénu akademických funkcií. Najprv ako prodekanka pre štúdium na Fakulte humanitných a prírodných vied (v r. 1995 – 98 na Fakulte humanitných vied) UMB a zároveň predsedníčka pedagogickej, praxovej a disciplinárnej komisie fakulty. Prednedávnom získala dôveru akademickej obce svojej fakulty – od r. 1998 do dnešných dní úspešne pôsobí vo veľmi náročnej a zodpovednej funkcii dekanke FHV UMB a zároveň predsedníčky vedeckej rady fakulty. Uplatňujúc svoj precízny prístup k *veciam i vecičkám sveta*, pozitívne, optimistické myslenie a viacročné bohaté skúsenosti z manažérskej práce, pani dekanka so svojimi spolupracovníkmi dokázala Fakultu humanitných vied ešte viac zviditeľniť nielen v zložitom organizme samotnej Univerzity Mateja Bela, nielen v rámci slovenskej vedeckopedagogickej komunity, nielen v povedomí širšieho domáceho spoločenstva, ale aj v blízkom i vzdialenejšom zahraničí. Na formovanie primeraného vzťahu s ve-

rejnosc'ou docentka Klincková využíva aj mediálnu sféru – novinárska obec a verejnosc' ju pozná ako zanietenú propagátorku akademického života.

Kde sa nachádzajú životodarné ponorné riečky Janky Klinckovej? V jednom z rozhovorov sa priznáva: „...keď vojdem do posluchárne, zabudnem na všetky starosti a problémy... cítim sa dobre medzi študentmi. Nič viac a nič menej“. Doplníme: literatúra (Updike, Halley..., Z. Frýbová, P. Dobšinský), hudba (džez, country, šansón), šport (lyžovanie, tenis, fitness), no a, pravdaže – syn vysokoškolák, študent medzinárodného práva, priatelia a známi. Rytmy, rýmy a prímy života J. Klinckovej vskutku potvrdzujú Komenského myšlienku: Zásadou všetkých zásad je prirodzenosť. Všetko, čo sa jej prieči, je nezdravé...

K medailónu sa zvyčajne pripája obligátne zdravica. Doc. PhDr. Janke Klinckovej, CSc., len krátko, parafrázujúc slová Ortegu y Gassetu z úvodu:

Nech jubilantku ešte dlho prenasleduje prvá nespokojnosť!

Vladimír Patráš

Súpis prác doc. Jany Klinckovej za roky 1976 – 1998

Bibliografia jazykovedných prác J. Klinckovej je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce a vedecké štúdiá v odborných jazykovedných a iných odborných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petitom) články, referáty, recenzie, drobné príspevky, správy a pod.

1976

Poznámka k syntaxi hovorených prejavov. – Smer, 10. 12. 1976, s. 10.

1979

Interpunkcia pred spojkou *alebo*. – Smer, 16. 2. 1979, s. 10.

1982

Cvičebné texty zo slohu pre poslucháčov i. stupňa základnej školy. 1. vyd. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta 1982. 150 s. – 2. vyd. 1990. 130 s. (spoluautor J. Findra).

1986

Zo skloňovania podstatných mien. – Smer, 31. 1. 1986, s. 2.

1987

Polopredikatívne konštrukcie v umeleckom štýle. – In: Zborník Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Spoločenské vedy. 8. Red. J. Findra et al. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1987, s. 65 – 73, rus. res. s. 73 – 74, fr. res. s. 74.

Pravopis a výslovnosť cudzích slov. – Smer, 16. 1. 1987, s. 2. – Tamže: *Koncertná či koncertantná skladba?* (5. 6., s. 2).

1988

Ústna komunikácia v odbornej sfére. (Charakteristika lexikálnych prostriedkov v medicínskej komunikácii.) Autoreferát dizertácie na získanie vedeckej hodnoty kandidáta filologických vied. Bratislava, Ministerstvo školstva SSR, Filozofická fakulta Univerzity Komenského 1988. 30 s.

1989

15 rokov Olympiády slovenského jazyka v okrese Banská Bystrica. Banská Bystrica, Okresné osvetové stredisko 1989. 12 s. (spoluautori M. Duda, Z. Lambertová).

Lexikálne prostriedky v medicínskej komunikácii z hľadiska ich expresívnosti. – In: Sborník přednášek ze IV. konference o slangu a argotu v Plzni 9. – 12. února 1988. 1. zv. Red. L. Klimeš. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1989, s. 213 – 222.

Ako sa stať dobrým rečníkom. [Findra, J.: Stavba a prednes rečníckeho prejavu. Martin 1989.] – In: *Kultúra slova*, 23, 1989, s. 310 – 312 (ref.).

O slovenčine trochu inak. – *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 36, 1989/90, s. 57 – 58 (o olympiáde slovenského jazyka O slovenčine trochu inak, ktorá sa usporadúva v Banskobystrickom okrese, pri príležitosti 15. výročia jej založenia).

1990

Text a škola. Teoretický a metodický aspekt. 1. vyd. Banská Bystrica, Krajský pedagogický ústav 1990. 46 s. (spoluautor J. Findra).

Profesionalizmy ako špecifická vrstva lexikálnych prostriedkov. – *Slovenská reč*, 55, 1990, s. 327 – 334.

1991

Syntaktická analýza syntakticko-pragmatických jednotiek rozhlasového inzerátu. – In: *Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie. Komunikáty z ve-*

deckej konferencie konanej v Banskej Bystrici 3. – 5. septembra 1991. 1. diel.
Red. P. Odaloš – V. Patráš. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta 1991, s. 135
– 142, angl. res. s. 175 – 176.

Správa o výsledkoch riešenia úlohy Slovenčina v súčasnej komunikácii na PF v Banskej Bystrici. –
Slovenská reč, 56, 1991, s. 188 – 191.

1992

Kommunikation in einer Fachsphäre. Fachsprache der Medizin. – In: Satz – Text –
Diskurs. Akten des 27. Linguistischen Kolloquiums, Münster 1992. Zv. 1. Red.
S. Beckmann – S. Frilling. Tübingen, Niemeyer Verlag 1992, s. 275 – 283.

Komunikačná stratégia manažéra. – In: Osobnosť manažéra v cestovnom ruchu.
Red. M. Gúčík. Banská Bystrica, Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela
1992, s. 62 – 65.

Pragmatický aspekt vo vyučovaní slovenského jazyka. – Slovenský jazyk a literatúra
v škole, 39, 1992/93, s. 5 – 8. – Znova publikované pod rovnakým názvom: In:
Teoretičeskije i praktičeskije voprosy obučenija slavianskim jazykam. Red. V.
Vegvari – L. Hajzer. Pécs (Maďarsko), János Pannonius Tudományegyetem
BTK 1992, s. 21 (tézy).

Bez reklamy sa podnikať nedá. (Niekoľko rád pre zostavovateľov propagačných textov.) – Priekopník,
20, 1992, s. 12 (aj o jazyku v reklame).

Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Zostavil J. Bosák. Bratislava, Jazykovedný ústav E. Štúra
SAV 1990. – In: Slovenská reč, 57, 1992, s. 56 – 60 (ref.).

Lingvistické kolokvium ,92. – Jazykovedný časopis, 43, 1992, s. 155 – 156 (správa o 27. lingvistickom
kolokviu konanom dňoch 9. – 11. 9. 1992 v Münsteri, NSR; spoluautor V. Patráš).

Vedecká konferencia o komunikácii. – Jazykovedný časopis, 43, 1992, s. 77 – 79 (správa o konferencii
o všeobecných a špecifických otázkach komunikácie konanej 3. – 5. 9. 1991 v Banskej Bystrici).

1993

Eisbrechen durch das Wort. – In: Sprache – Sprechen – Handeln. Akten des 28. Lin-
guistischen Kolloquiums, Graz 1993. Zv. 1. Red. D. W. Halwachs – I. Stütz.
Tübingen, Niemeyer Verlag 1994, s. 103 – 109.

O možnostiach využívania syntaxe pri rozvíjaní komunikačnej kompetencie žiakov
ZŠ. – In: Zborník z vedeckého sympózia Moderné technológie vzdelávania.
Časť 4. Komunikačný program výučby materinského jazyka. Súčasné trendy
vo vyučovaní cudzích jazykov. (Na obálke: Medacta ,93. Medzinárodné sym-
pózium. Vysoká škola pedagogická Nitra. Zborník 4.) Red. A. Hašková et al.
Nitra, Vysoká škola pedagogická 1993, s. 39 – 41, angl. res. s. 41.

1994

Korešpondencia jazyka s pozitívnym myslením. – In: Kształcenie porozumiewania się. Materiały z konferencji naukowej. Opole 26. – 28. 9. 1994 r. Red. S. Gajda – J. Nocol. Opole, Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej 1994, s. 121 – 124.

Zahraniční Slováci na Univerzite Mateja Bela. – Učiteľské noviny, 24, 1994, č. 2, s. 2.

Osemročné gymnáziá a pedagogická prax študentov. – Učiteľské noviny, 24, 1994, č. 27, s. 3 (spoluautor A. Haviar).

Životné jubileum profesora Jána Findru. – Jazykovedný časopis, 45, 1994, s. 72 – 73 (k 60. narodeninám).

1995

Pragmatik der nonverbalen Signalen in der Kommunikation. – In: Aspekte der Sprachbeschreibung. Akten des 29. Linguistischen Kolloquium. Aarhus 1994. Red. P. Baerentzen. Tübingen, Niemeyer Verlag 1995.

Sociolingvistický kontext štandardných a subštandardných lexikálnych prostriedkov. – In: Sborník přednášek z V. konference o slangu a argotu v Plzni 7. – 9. února 1995. Red. L. Klimeš. Plzeň, Pedagogická fakulta Západočeské univerzity v Plzni 1995, s. 54 – 58, nem. res. s. 58 – 59.

Tri monografie o hovorenej komunikácii v češtine. [1. Müllerová, O. – Hoffmannová, J. – Schneiderová, E.: Mluvená čeština v autentických textech. Jinočany 1992. – 2. Müllerová, O.: Mluvený text a jeho syntaktická výstavba. Praha 1994. – 3. Müllerová, O. – Hoffmannová, J.: Kapitoly o dialogu. Praha 1994.] – In: Jazykovedný časopis, 46, 1995, s. 129 – 132 (ref.).

1996

Jazyková kreativita, komunikačná kompetencia a jazykový systém. – In: Studia Academica Slovaca. 25. Prednášky XXXII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1996, s. 106 – 113.

Pragmatické aspekty neverbálnej komunikácie. – In: Sociolingvistické a psycholingvistické aspekty jazykovej komunikácie. Komunikáty z 2. medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v Banskej Bystrici 6. – 8. 9. 1994. 2. diel. Red. V. Patráš. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 1996, s. 7 – 18, angl. res. s. 205.

Univerbizované štruktúry v spontánnej komunikácii. – In: Wokół społecznego zróżnicowania języka. Materiały z konferencji. 13. Red. S. Kania. Szczecin, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 1996, s. 67 – 73, nem. res. s. 74.

1997

- Jazyk – komunikácia – spoločnosť. Red. V. Patráš. 1. vyd. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 1997. 118 s. (spoluautori P. Odaloš, V. Patráš).
1998
- Kapitoly z verbálnej a neverbálnej komunikácie. Sociálna filozofia 2. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 1998, s. 103 – 124.
- Ökonomische Sprache – der Weg zur optimalen Kommunikation? – In: Beiträge zu Sprache & Sprachen. 2. – Vorträge der 5. Münchner Linguistik – Tage: München 27. – 29. 3. 1995. Red. K. Pittner – R. J. Pittner. Edition Linguistik. Lincom Europa 1998, s. 211 – 215.
- Jazyk vo svete počítačov. – In: Sborník přednášek z 6. konference o slangu a argotu v Plzni 15. – 16. září 1998. Red. L. Klimeš. Plzeň, Pedagogická fakulta Západočeské univerzity v Plzni 1998, s. 77 – 82.

Zostavil Ladislav Dvonč

ROZLIČNOSTI

Interier/Exterier? – Do radu časopisov, ktoré v súčasnosti vychádzajú na Slovensku, najnovšie pribudol reprezentatívny plnofarebný časopis Interier/Exterier. Názov tohto časopisu už na prvý pohľad je nesprávny. Nesprávne je totiž v oboch prípadoch zakončenie slov, ktoré tvoria názov tohto časopisu.

V spisovnej slovenčine je kodifikovaná podoba *interiér* so zakončením *-ér*, teda s dlhým *é*. Táto podoba sa uvádza už v Pravidlách slovenského pravopisu (PSP) z r. 1931 (s. 143), slovo *exteriér* sa ešte v slovníku prvých PSP nezaznamenáva. Slovo *interiér* s dlhým *é* je aj v ďalších PSP z r. 1940, ale v týchto PSP je už aj slovo *exteriér* (s. 184). Uvádzajú sa tu aj prídavné mená *interiérový* a *exteriérový*, v ktorých sa dlhé *é* zachováva.

Slovo *interiér* je francúzskeho pôvodu a takto sa výslovne ako slovo francúzskeho pôvodu označuje napr. v Slovníku cudzích slov od M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej (1997, s. 557). V tomto slovníku sa uvádza aj slovo *exteriér*, ale ako slovo latinského pôvodu; v skutočnosti aj toto slovo rovnako ako slovo *interiér* sa k nám dostalo z francúzštiny. Vo francúzštine ide o slová *intérieur* a *extérieur*. V PSP z r. 1940 (s. 22) sa výslovne hovorí o tom, že miesto francúzskeho *eu* píšeme *é*, napr. *šofér*, *aktér* a pod. Takýchto slov na *-ér* je dnes v spisovnej slovenčine viac, spomeňme aspoň ešte slová *režisér*, *operatér*, *montér* atď. Medzi takéto slová patria aj slová *interiér* a *exteriér*, ktorým sa venujeme v našom príspevku. V rámci skupiny slov zakončených na *-ér* rozlišujeme pritom slová, ktorými sa označujú osoby mužského rodu, napr. *šofér*, *režisér*, *operatér*, a pomenovania vecí a javov, napr. *interiér*, *exteriér*, *malér*. Podľa J. Horeckého (Slovenská lexikológia. 1. Tvorenie slov. Bratislava 1971, s. 109) v rámci názvov osôb s cudzími príponami pomerne produktívny je slovo tvorný typ s príponou *-ér*; pravda, vzťah k predmetu označenému slovo tvorným základom je podľa neho dosť voľný, napr. *destilátér*, *asfaltér*, *izolatér*, *konfekcionér*, *neutralizér*, *polymerizér*, *stereotypér*, *vulkanizér*, *montér*. O produktivite slov na *-ér* svedčia aj slová, ktoré sa iba nedávno začali používať, napr. *bombardér*, *kaskadér* atď. O produktivite prípony *-ér* najlepšie však svedčí skutočnosť, že táto prípona sa uplatňuje aj pri poslovenčovaní slov anglického pôvodu. Príkladom je prevzatie anglického slova *manager*. Toto slovo sa dokonca prevzalo ako celok tak, akoby to bolo slovo francúzskeho pôvodu na *-eur*, pretože sa pri ňom uplatňuje výslovnosť so spoluhláskou *ž*, teda je tu podoba *manažér*, ktorá je v spisovnej slovenčine kodifikovaná v PSP; v bežnej jazykovej praxi sa vyskytuje aj podoba *menedžer*, ktorá je bližšie k pôvodnej anglickej výslovnosti tohto slova (porov. Sabol, J.: *Manager*, či *manažér*? Slovenská reč, 30, 1965, s. 248).

Kodifikácia spisovnej slovenčiny už od PSP z r. 1931 a PSP z r. 1940 pozná iba podoby *interiér* a *exteriér* so zakončením na *-ér*, ktoré je cudzieho pôvodu a má povahu slovotvornej prípony. Ustálené sú aj prídavné mená *interiérový* a *exteriérový*, ktoré sa takisto výslovne zaznamenávajú v normatívnych príručkách. Podoby „interier“ a „exterier“, s ktorými sa stretávame v spomínanom novšom slovenskom časopise, sú podľa toho nesprávne, nenáležité. Vysvetliť si ich môžeme tak, že vznikli zrejme analogicky podľa slov zakončených na *-ier*, ku ktorým patria tak pomenovania osôb, ako aj pomenovania vecí, napr. *hotelier*, *špalier*, *kušnier*, *pastier*. Nech je pôvod podôb „interier“ a „exterier“, ktoré sa uplatnili v spomínanom časopise, resp. názve a či dvojnázve *Interier/Exterier*, akýkoľvek, skutočnosťou ostáva, že podoby „interier“ a „exterier“ nezodpovedajú platnej kodifikácii spisovnej slovenčiny, ktorá vyžaduje podoby *interiér* a *exteriér*.

V osobitnom príspevku (Dvonč, L.: Názvy slovenských časopisov z hľadiska jazykovej správnosti. *Kultúra slova*, 32, 1998, s. 321 – 326) sme upozornili, že názvy niektorých časopisov, ktoré u nás vychádzajú, nezodpovedajú platnej kodifikácii spisovnej slovenčiny. Niektoré názvy sú nesprávne z hláskoslovného hľadiska, napr. *Harmonia* (kodifikovaná je podoba podstatného mena *harmónia* s dlhým *ó*), *Krompašský spravodaj* (používame podobu *spravodajca*, aj keď ide o časopis), *Staroturianský spravodajca* (k názvu *Starý Turá* používame prídavné meno *staroturiansky*, ktoré sa výslovne zaznamenáva v najnovších PSP z r. 1998, s. 558), v rade názvov reklamných časopisov sa používajú názvy na *-sko* utvorené od názvov miest, ktoré sa v spisovnej slovenčine nepoužívajú, napr. *Bratislavsko*, *Novomestsko*, *Piešťansko*, *Prievidzsko*, *Topoľčiansko*, *Trenčiansko*, *Trnavsko*, *Žilinsko*, podobne názvy na *-cko*, napr. *Bystricko*, *Hlohovecko*, *Senecsko*, *Senicko*. Sú to iba umelé fabrikáty, s ktorými sa stretávame práve iba v prípade mnohých reklamných časopisov. Do skupiny časopisov s nesprávnymi názvami, resp. nesprávnymi podobami niektorých slov, ktoré patria do názvov týchto publikačných orgánov, patrí aj názov, resp. dvojnázov časopisu *Interier/Exterier*, ktorý začal vychádzať iba nedávno.

Názvy časopisov patria medzi vlastné mená. Aj pri tejto príležitosti chceme zopakovať svoj názor, ktorý sme už vyslovili v spomínanom článku o názvoch slovenských časopisov z hľadiska jazykovej správnosti, že názvy časopisov vydávaných v spisovnej slovenčine majú mať dôsledne spisovné podoby. Takéto názvy sú na očiach celej našej verejnosti, ktorá sa zaujíma o tlačové produkty, či už sú to noviny alebo najrozličnejšie časopisy. Pozornosť už na prvý pohľad pútajú dnes najmä plnofarebné časopisy, predovšetkým týždenníky, ale aj časopisy s menšou periodicitou. Takéto časopisy by mali byť nielen na dokonalej grafickej a polygrafickej úrovni (a o takej už v početných prípadoch možno právom hovoriť), ale mali by mať aj dobrú jazykovú úroveň, ktorá sa musí začínať už pri názve. Podľa toho odporúča-

me, aby sa v našom prípade názov (dvojnázov) časopisu *Interier/Exterier* zmenil na *Interiér/Exteriér* v zhode s platnou kodifikáciou v spisovnej slovenčine, teda v zhode s kodifikovanými podobami podstatných mien *interiér a exteriér*.

Ladislav Dvonč

INFORMÁCIE AUTOROM

V súvislosti so zmenenými technickými podmienkami pri vydávaní časopisu redakcia od začiatku roka 1994 prijíma príspevky spracované na počítači – textový editor Text602 (T602) pod operačným systémom MS DOS. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

V celom texte používať jednotné riadkovanie 2; prípadný petit vyznačiť len na vytlačenej stránke príspevku.

V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. R. Auty; s. 312 a pod.).

Tvrдый koniec riadka používať iba na konci odsekov!

Pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať kurzívu, riedenie, horný/dolný index. Nič nepodčiarkovať, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.

Pri riedení použiť najprv jednu normálnu medzeru (medzerovník) a jednu tvrdú medzeru (pri stlačení klávesu ALT stlačiť aj kláves M); na obrazovke sa medzi jednotlivými písmenami objaví malý bod. Po skončení riedenia postupovať opačne. (Napri. Treba vždy vyznačiť aj toto ·v·š·e·o·b·e·c·n·e·p·l·a·t·n·é· pravidlo.)

Pomlčky vyznačovať dvoma spojovníkmi s medzerou na začiatku aj na konci (napr. s. 3 – 12; v r. 1888 – 1889; G. Altmann – V. Krupa; spojovníky: T. Slama-Cazacu; vedecko-metodologický a pod.).

Znaky, ktoré neobsahuje textový editor T602 (poľské písmená, praslovanské a pod.), pisať kombináciou dvoch znakov tak, aby jednoznačne určili príslušné písmeno. Napri.

#Z =	Ź	#z =	ź	&Z =	Ź	&z =	ź
ń =	Ń	ń =	ń	ł =	Ł	ł =	ł
#E =	Ę	ę =	ę	#A =	Ą	#a =	ą

Zoznam používaných znakov uviesť na začiatku príspevku.

Poznámky pod čiaru používať iba v nevyhnutných prípadoch. V texte označiť horným indexom (napri. vzniká tým synergický efekt,¹ ktorý...), poznámky uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky (napri. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie...).

Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).

Do redakcie treba poslať dva vytlačené exempláre príspevku. Po posúdení a redakčnom spracovaní redakcia vráti autorovi jeden exemplár. Tento exemplár autor pošle späť redakcii spolu so skorigovanou disketou 5¼' alebo 3½' a opraveným vytlačeným príspevkom.

Upozorňujeme autorov, ktorí chcú mať separátne výtlačky uverejnených štúdií, aby svoju požiadavku o počte separátov poslali do redakcie spolu s ponúkanou štúdiou. Separáty, ako aj doberku si však musia zaplatiť (cena 1 separátneho výtlačku je 3 Sk).

Súčasťou každej štúdie od 1. čísla 63. ročníka Slovenskej reči je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulku). Abstrakt by mal mať max. 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedecko-výskumnej oblasti.

**SLO-
VENS**

**ROČNÍK
64-1999**

REC

časopis pre výskum slovenského jazyka

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU
EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

MIČ 49 611

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 64, 1999. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: I. Ripka. Výkonná redaktorka: S. Duchková. Technický redaktor: V. Radik.

Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 Mün-
chen, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 1999

